

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos institutas

Monika Morkūnaitė

Filosofijos studijų programa

Magistro darbas

**Dievo egzistavimo loginis (ne)būtinumas:
A. Plantingos ir R. Swinburne'o argumentų analizė**

Darbo vadovas: doc. dr. Naglis Kardelis
Darbo konsultantė: dokt. Živilė Pabijutaitė

Vilnius
2020

Baigiamąjį darbą „Dievo egzistavimo loginis (ne)būtinumas: A. Plantingos ir R. Swinburne'o argumentų analizė“, patvirtintą Filosofijos fakulteto dekanų įsakymu Nr., parengiau savarankiškai, galutinai suredagavau ir įteikiau Instituto administratorei.

.....

(Data)

.....

(Studentės vardas, pavardė, studento pažymėjimo numeris, parašas)

Baigiamasis darbas atitinka magistro darbams keliamus reikalavimus ir gali būti ginamas.

.....

(Data)

.....

(Vadovo vardas, pavardė, parašas)

Baigiamąjį darbą priėmė:

.....

(Data)

.....

(Instituto administratorės vardas, pavardė, parašas)

Turinys

Santrauka	4
Summary	5
Įvadas	6
1. Pagrindinės sąvokos ir paaiškinimai	12
2. Plantingos argumento problemiškas: galimybė suformuluoti analogišką kontrargumentą.....	16
2.1. Plantingos loginių modalumų samprata	16
2.2. Modalinis ontologinis argumentas	21
2.3. Plantingos argumento problemiško pagrindimas.....	25
2.4. Kontrargumentai ir jų atrėmimas	30
3. Prusso ir Rasmusseno kritikos Swinburne'o argumentui negaliojimas	35
3.1. Swinburne'o loginių modalumų samprata.....	35
3.2. Objektų egzistavimo loginis nebūtinumas: Swinburne'o argumentas ...	41
3.3. Prusso ir Rasmusseno kritika Swinburne'o argumentui: galimybė suformuluoti analogišką kontrargumentą.....	45
3.4. Prusso ir Rasmusseno kritikos Swinburne'o argumentui nepagrįstumas	47
Išvados.....	52
Literatūra	54

Santrauka

Darbe įrodinėjama, kad A. Plantingos argumentas, grindžiantis požiūrį, kad Dievo egzistavimas yra logiškai būtinas, problemiškas tuo, jog įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą su ne mažiau pagrįsta prielaida, o A. Prusso ir J. Rasmusseno nuostata, jog su ta pačia problema susiduria R. Swinburne'o argumentas, remiantis požiūrį, kad nei Dievo, nei kitų objektų egzistavimas nėra logiškai būtinas, laikytina nepagrįsta. Įsitraukiama į filosofų ginčus dėl minėto A. Plantingos argumento, kurio ydas nurodo tokie mąstytojai kaip M. Tooley'is, J. Mackie'is, W. Rowe'as, T. Parentas, etc., o jį sustiprinti bando ar nuo kritikos gina T. Morrisas, A. Prussas, C. Bernsteinas, etc., bei nurodyto R. Swinburne'o argumento, kurį kritikuoja B. Leftowas, A. Mbonimpa, A. Prussas, J. Rasmussenas, etc., o argumento stiprybes nurodo P. Richmondas ir H. Philipse'as. Pirmasis tezės elementas grindžiamas nurodyto pobūdžio kritiką A. Plantingos argumentui išsakiusių J. Forgie'o, J. Mackie'o, W. Rowe'o išvalgomis, o antrasis tezės elementas – remiantis R. Swinburne'o tekstais, kuriuose išdėstytas minėtas filosofo argumentas, siekiant parodyti, jog A. Prusso ir J. Rasmusseno kritika jam nepagrįsta.

Pagrindiniai terminai: Plantinga, Swinburne'as, Dievo egzistavimo loginis būtinumas, modalinis ontologinis argumentas

Summary

One of the aims of this thesis is to prove that A. Plantinga's argument for the logical necessity of God's existence is problematic as it is possible to construct an analogical counterargument with an equally reasonable premise. It also seeks to prove that A. Pruss's and J. Rasmussen's claim that R. Swinburne's argument for the logical unnecessary of God's and other objects' existence falls under the same problem is unjustified. These issues are discussed by engaging in the philosophical controversy about the abovementioned A. Plantinga's argument which is criticised by M. Tooley, J. Mackie, W. Rowe, T. Parent, etc. and supported by T. Morris, A. Pruss, C. Bernstein, etc., as well as in the controversy about the abovementioned R. Swinburne's argument criticised by B. Leftow, A. Mbonimpa, A. Pruss, J. Rasmussen, etc. and more or less approved by P. Richmond and H. Philipse. The first element of the thesis is confirmed using J. Forgie's, J. Mackie's, W. Rowe's insights concerning the A. Plantinga's argument. The second element of the thesis is validated using R. Swinburne's works to support the claim that A. Pruss's and J. Rasmussen's critique of R. Swinburne's argument is unjustified.

Keywords: Plantinga, Swinburne, logical necessity of God's existence, modal ontological argument

Ivadas

Problemos formuluotė ir kontekstas. Darbo objektas yra Alvino Plantingos modalinio ontologinio argumento, grindžiančio Dievo egzistavimo loginį būtinumą, bei Richardo Swinburne'o argumento, grindžiančio Dievo ir kitų objektų egzistavimo loginį nebūtinumą, analizė. Šie Plantingos ir Swinburne'o argumentai suformuluoti sprendžiant Dievo egzistavimo loginio būtinumo problemą.

Bandytas pagrįsti Dievo egzistavimo loginį būtinumą regimas dar XI amžiaus mąstytojo Anzelmo Kenterberiečio filosofijoje¹. Dievą Anzelmas suvokė kaip „kai ką, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta“. Anzelmo teigimu, Dievas, egzistuojąs tik intelekto, bet ne tikrovėje, iš tiesų nebūtų toks didis kaip tas, kuris egzistuoja tikrovėje, todėl toks Dievas iš tiesų nebūtų tai, „už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta“. Dėl to sakyme, kad nesama Dievo, arba „kai ko, už ką nieko didesnio negali būti pamąstyta“, esama prieštaravimo (*Prosl.* 2, 101.13-102.3). Vadinasi, Dievo egzistavimas esąs logiškai būtinas.

Tomas Akvinitis savo ruožtu buvo įsitikinęs kiek kitokio tipo Dievo būtinumu. Turbūt tiksliausia būtų teigti, kad Akvinitis manė, jog Dievas negalys būti logiškai nebūtinai ta pačia prasme, kokia logiškai nebūtinai negalinti būti pati logika: taip yra todėl, kad Dievas yra pačios logikos pamatas. Kita vertus, drauge Akvinitis manė, jog žmogaus protui, pažeistam gimtosios nuodėmės, loginis Dievo būtinumas negali atsiskleisti kaip akivaizdus. Dėl šios priežasties žmogui pravarčiau remtis tokia Dievo būtinumo nuostata, kuri nurodo, jog Dievas yra būtinas tuo požiūriu, jog jo esmė ir yra buvimas – kitaip tariant, Dievui yra esminga būti, todėl jis tiesiog negali nebūti (*Sum.* I, 3, 4). Šiaip ar taip, ši nuostata pati savaime nėra logiškai būtina, ji tiesiog išreiškia požiūrį, kad Dieve esmė ir būtis sutampa. Toks pat galys būti ir suvokimas, kad Dievas yra logikos pamatas ir būtent šia prasme yra logiškai būtinas. Šis suvokimas remiasi ne kažkokiu specifiniu įrodymu, o veikiausiai tam tikru pačios logikos traktavimu.

Jau naujaisiais laikais René Descartes'as tvirtino, kad Dievo egzistavimas yra būtinas ta prasme, kad būtis negalima atskirti nuo Dievo esmės. Būtis yra neatskiriama nuo Dievo esmės lygiai taip pat, kaip nuo lygiašonio trikampio neatskiriama tai, jog trys jo kampai lygūs dviem statiesiems, ir kaip nuo kalno idėjos neatskiriama yra slėnio idėja. Todėl mąstyti Dievą be būties, anot Descartes'o, taip pat prieštaringa kaip mąstyti kalną, neturintį slėnio. Descartes'as apeliavo į tam tikrą intuiciją, suteikiančią tikrumo, jog Dievas egzistuoja, ir retoriškai klausė, ar yra kas nors

¹ Čia taip pat paminėtina, jog ontologinio argumento anticipacijų galima išvėlyti dar senovės graikų filosofijoje, konkrečiai – Parmenido tobulos rutuliškos būties bei Ksenofano tobulo rutuliško dievo sampratose. Jose anticipuojama mintis, kad tik tobulas (rutuliškas) Dievas galys egzistuoti apskritai, todėl, jei tobulumą siejame su būtinumu, minėtas sampratas galima traktuoti kaip vėlesnių mėginimų formuluoti ontologinį argumentą anticipaciją.

savaime aiškiau ir suprantamiau už mintį, jog egzistuoja Dievas – aukščiausia ir tobiliausia esybė (Dekartas, 1978, p. 205-207). Gottfriedas Leibnizas savo ruožtu stengėsi patobulinti ontologinį argumentą teigdamas, jog visų pirma reikalinga parodyti, kad ši visomis tobulybėmis pasižyminti būtybė apskritai *gali* egzistuoti ir kad įvairios tobulybės dera tarpusavyje. Parodydamas, jog įvairios tobulybės, tokios kaip žinojimas ir galia, iš pirmo žvilgsnio neatrodo nesuderinamos, bei teigdamas, jog tai yra paprastos savybės, neskaidomos į smulkesnius komponentus (kas reiškia, jog jų nesuderinamumas negali būti pademonstruotas), Leibnizas teigė, kad Dievas yra logiškai galima būtybė. Nelikus minėtos ydos – t. y. paradžius, kad Dievas, kurį Leibnizas suvokė kaip tobiliausią, taigi, būtinai egzistuojančią būtybę, iš tiesų *gali* egzistuoti, galima daryti išvadą, kad tokia būtybė iš tiesų egzistuoja (Leibniz, 1989a, p. 167-168; Leibniz, 1989b, p. 35).

Tačiau Davidas Hume'as prieštaravo manymui, jog įmanoma *a priori* įrodyti kažkieno egzistavimą ir kad kažką apskritai galima suvokti kaip būtinai egzistuojantį esinį: anot Hume'o, niekas nėra įrodoma kitaip, kaip tik parodant, jog iš to dalyko neigimo išplaukia prieštaravimas. Tačiau bet ką, ką galime suvokti egzistuojant, taip pat galime suvokti ir neegzistuojant. Vadinasi, nesama būtybės, iš kurios neegzistavimo išplauktų prieštaravimas, o kartu tad nesama būtybės, kurios buvimas yra įrodomas (Hume, 2007, p. 64). Čia, žinoma, paminėtinas ir Immanuelio Kanto indėlis į aptariamą problematiką: Kanto teigimu, egzistavimas nėra objektų savybė – tuo, kad pasakoma, jog objektas egzistuoja, prie to objekto supratimo nieko nepridedama. O ir apskritai manymas, jog galima *a priori* sukurti tokią daikto sąvoką, kuri kaip to daikto savybę apimtų jo būtiną egzistavimą, ir iš to išvesti būtiną to daikto buvimą tikrovėje, pasak Kanto, pasmerktas nesėkmei kaip tik todėl, kad tokiu atveju kaip prielaida jau yra priimama tai, kad esama būtinai egzistuojančių daiktų, nors kaip tik tai yra norima *įrodyti* (Kant, 2013, p. 481-485).

Vis dėlto matyti, kad XX amžius žymi mėginimus rehabilituoti Anzelmo ontologinį argumentą. Ypač nuo antrosios XX amžiaus pusės, svarstant metafizinius ir teologinius klausimus, tampa vis populiariau remtis formaliomis priemonėmis (konkrečiai – modaliu logika bei galimų pasaulių semantika), taip sudarant galimybę techniškiau ir tiksliau aptarti dar viduramžiais keltas problemas. Čia paminėtini tokie savąsias modalinio ontologinio argumento versijas pasiūlę mąstytojai kaip Charlesas Hartshorne'as, Normanas Malcolmas, Kurtas Gödelis bei Plantinga.

Šiame darbe analizuojamas būtent Plantingos modalinis ontologinis argumentas, grindžiantis Dievo, kuris suprantamas kaip būtina (visuose galimuose pasauliuose egzistuojanti) būtybė, buvimą, drauge tiriant kito žymaus šiuolaikinės analitinės religijos filosofijos krypties priskiriamo mąstytojo – Swinburne'o – argumentą, grindžiantį nuostata, jog Dievo, kaip ir kitų objektų, egzistavimas nėra logiškai būtinas. Plantingos modalinis ontologinis argumentas grindžia tiek tai, kad Dievo apskritai esama, tiek tai, kad Dievas egzistuoja būtinai, nes, kaip sakytą, Dievas suprantamas kaip visuose galimuose pasauliuose egzistuojanti būtybė. Kita vertus, Swinburne'as

šiuo klausimu stipriai paveiktas Hume'o ir Kanto nuostatų: filosofo manymu, Dievo egzistavimas nesąs logiškai būtinas todėl, kad iš Dievo egzistavimo neigimo neišplaukia joks prieštaravimas. Svarstydamas šį klausimą Swinburne'as, skirtingai nei Plantinga, nesivadovauja galimų pasaulių semantika. Galima sakyti, jog čia aptartas svarstomos problemos kontekstas padeda geriau išryškinti dvi pakankamai skirtingas mąstymo tradicijas, kurioms priklauso Plantinga bei atitinkamai Swinburne'as. Plantinga priskirtinas realistinei tradicijai, kuriai būdinga tai, jog egzistavimas priskiriamas tokiems abstraktiems objektams kaip teiginiai (*propositions*), savybės, esmės ir pan. Swinburne'as savo ruožtu priklauso nominalistinei tradicijai, pasižyminčiai visai kitokiu požiūriu į mąstymą ir kalbą. Šiuo atveju, tarkime, nepripažįstamas teiginių kaip nuo sakinių nepriklausomą būti turinčių esinių egzistavimas. Mažesnis pasitikėjimas grynojo mąstymo galiomis savo ruožtu labiau kreipia link indukcinio metodo ir skatina tyrinėti faktinę dalykų padėtį, kas aiškiai atsispindi Swinburne'o pastangose, tarkime, Dievo buvimą grįsti pasitelkiant būtent indukcinę logiką.

Gali kilti klausimas, ar šių dviejų mąstytojų tyrinėjimas viename darbe apskritai yra pateisinamas. Kitaip tariant, galima klausti, ar šie filosofai nėra pernelyg nebendramačiai. Vis dėlto čia laikomasi nuostatos, kad minėti Plantingos ir Swinburne'o skirtumai nesudaro kliūties drauge tyrinėti šių mąstytojų požiūrio į loginį Dievo egzistavimo būtinumą. Nepaisant minėtų skirtumų, abu filosofai, kurie, be kita ko, yra vieni ryškiausių šiuolaikinės analitinės religijos filosofijos atstovų, pasitelkia logikos priemones spręsti esminiams metafiziniams bei teologiniams klausimams. Nors ir pasižymi skirtingais požiūriais į pačios logikos prigimtį bei jos taikymo būdus, abu mąstytojai, eidami skirtingais keliais, mėgina rasti atsakymą į tą patį – Dievo loginio būtinumo – klausimą. Todėl čia laikomasi manymo, jog to pakanka Plantingos bei Swinburne'o pozicijų gretinimui.

Aktualumas. Tiek Plantingos argumentas, grindžiantis Dievo egzistavimo loginį būtinumą, tiek Swinburne'o argumentas, remias požiūrį, kad Dievo egzistavimas nėra logiškai būtinas, yra tebevykstančių filosofinių debatų objektai. Nestinga manančių, kad Plantingos argumentas turi lemtingų trūkumų (Tooley, 1981; Mackie, 1982; Kane, 1984; McGrath, 1990; Forgie, 1991; Wingard, 1993; Rowe, 2009; Sobel, 2009; Swinburne, 2010; Parent, 2016; Bohn, 2017), o kiti savo ruožtu siekia sustiprinti šį argumentą ar apginti jį nuo kritikos (Geisler, 1973; Morris, 1985; Vallicella, 1993; Pruss, 2010; Anderson, 2012; Bernstein, 2014; Pruss, Rasmussen, 2018). Atitinkamai ir Swinburne'o argumentas bei apskritai pastarąjį grindžianti nominalistinė pozicija susilaukė reikšmingos kritikos (Murphy, 2003; Leftow, 2010; Anderson, Welty, 2011; Mbonimpa,

2016; McGlothlin, 2017, Pruss, Rasmussen 2018), nors kiti gina Swinburne'o požiūrio pagrįstumą, atkreipdami dėmesį į įvairius jo aspektus (Richmond, 2007; Philipse, 2012²).

Čia svarbu pabrėžti vieną specifinį kritikos elementą, visų pirma, aiškiai figūruojantį Plantingos argumento tyrinėtojų darbuose: tai yra teigimas, kad Plantingos modalinis ontologinis argumentas problemiškas tuo, jog yra įmanoma suformuluoti pastarajam analogišką kontrargumentą, ir drauge lieka neaišku, kurio iš šių dviejų argumentų prielaida teisinga. Kitaip tariant, esama manymo, jog Plantingos modalinis ontologinis argumentas nėra sėkmingas kaip tik tuo požiūriu, jog galima lengvai suformuluoti analogišką argumentą, grindžiantį Plantingos argumento išvadai prieštaraujantį teiginį, o negalėjimas nuspręsti, kurio iš šių dviejų argumentų prielaida teisinga, palieka juos abu savotiškoje aklavietėje. Liekama su dviem analogiškais argumentais, kurie atrodo vienodai pagrįsti, ir nesama aiškių kriterijų, galinčių padėti nuspręsti, kuris iš argumentų vis dėlto atveda prie teisingos išvados. Tačiau tokio pobūdžio kritikos neišvengė ir Swinburne'o argumentas, grindžiantis Dievo egzistavimo loginį nebūtinumą. 2018 metais išleistame veikale *Necessary Existence*³ Alexanderis Prussas bei Joshua Rasmussenas įrodinėja, kad šis Swinburne'o argumentas susiduria su ta pačia problema: esą yra įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą, ir lieka neaišku, kurio iš šių dviejų argumentų prielaida teisinga. Šiame darbe, įsitraukiant į diskusiją dėl minėtų Plantingos bei Swinburne'o argumentų pagrįstumo, koncentruojamasi būtent į šitokio pobūdžio kritiką.

Tikslas ir uždaviniai. Darbo tikslas – išanalizuoti Plantingos ir Swinburne'o argumentus, grindžiančius Dievo egzistavimo loginį (ne)būtinumą, ir įvertinti, ar šie argumentai kritikuotini teigiant, jog įmanoma suformuluoti jiems analogiškus kontrargumentus, kurių prielaidos atrodo ne mažiau pagrįstos. Tikslu siekiama:

- 1) Paaiškinant esmines darbe vartojamas sąvokas bei išgryninant tiriamos problemos lauką;
- 2) Apžvelgiant Plantingos loginių modalumų sampratą bei modalinį ontologinį argumentą;
- 3) Pagrindžiant, kad Plantingos modalinis ontologinis argumentas susiduria su aukščiau minėta yda: įmanoma suformuluoti šiam argumentui analogišką kontrargumentą su ne mažiau pagrįsta prielaida;
- 4) Apžvelgiant Swinburne'o loginių modalumų sampratą bei argumentą, grindžiantį Dievo egzistavimo loginį nebūtinumą;

² Pažymėtina, kad šiaip jau Hermanas Philipse'as yra daugelio Swinburne'o idėjų kritikas. Tačiau, kalbėdamas konkrečiai apie šiame darbe analizuojamą Swinburne'o argumentą, Philipse'as nurodo, kad manymą, jog Dievo egzistavimas nėra logiškai būtinas tuo požiūriu, jog sakinys „Dievas egzistuoja“ ir iš jo išplaukiantys sakiniai nėra logiškai būtini, laiko pagrįstu (Philipse, 2012, p. 123).

³ Tiesa, dar anksčiau ši kritika pasirodė 2016 metų Rasmusseno straipsnyje „Could God Fail to Exist?“.

5) Parodant, kad į šį Swinburne'o argumentą nukreipta Prusso ir Rasmusseno kritika, esą argumentas susiduria su ta pačia yda, kuri šiame darbe priskiriama Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui, yra nepagrįsta.

Tezė. Plantingos argumentas, grindžiantis požiūrį, kad Dievo egzistavimas yra logiškai būtinas, problemiškas tuo, jog įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą, ir nėra aišku, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga; savo ruožtu Prusso ir Rasmusseno nuostata, jog su ta pačia problema susiduria Swinburne'o argumentas, remiantis požiūrį, kad nei Dievo, nei kitų objektų egzistavimas nėra logiškai būtinas, laikytina nepagrįsta.

Darbo naujumas. Originalioji darbo dalis yra Prusso ir Rasmusseno kritikos Swinburne'o argumentui atrėmimas. Darbe argumentuojama, jog Prusso ir Rasmusseno manymas, jog įmanoma suformuluoti Swinburne'o argumentui analogišką kontrargumentą ir esą lieka neaišku, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga, laikytinas nepagrįstu.

Metodas. Remiantis J. Williamo Forgie'o pademonstruota galimybe suformuluoti Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui analogišką kontrargumentą (Forgie, 1991), Michaelo Tooley'io bei Johno Mackie'o nuostata, kad nei minėtame Plantingos argumente figūruojanti Dievo egzistavimo galimumo, nei jo neegzistavimo galimumo prielaida nėra labiau tikėtina viena už kitą (Tooley, 1981; Mackie, 1982), įrodinėjama, kad Plantingos modalinis argumentas susiduria kaip tik su ta problema, kad įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą, ir lieka neaišku, kurio iš argumentų prielaida (Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo) yra teisinga. Greta to, argumentuojama, jog pats šis pasirinkimas iš esmės priklauso būtent nuo to, ar Dievas iš tiesų egzistuoja, tačiau to mes paprasčiausiai nežinome; šiuo atveju remiamasi Williamo Rowe'o įžvalga, kad norint sužinoti, ar Dievo egzistavimo galimumo prielaida yra teisinga, reikalinga žinoti tai, ar Dievas egzistuoja aktualiame pasaulyje (Rowe, 2009).

Teigiant, kad tai, jog Plantingos pasitelkta Dievo sąvoka nėra vidujai prieštaringa, nepadeda pagrįsti, jog Dievo egzistavimo galimumas yra labiau tikėtinas nei jo neegzistavimo galimumas, remiamasi Patricko McGratho ir Jordano Sobelio nuostata, kad būtybės sąvokos neprieštaringumas savaime dar neužtikrina tos būtybės egzistavimo galimumo (McGrath, 1990; Sobel, 2009), taip pat Lifengo Zhango įžvalga, jog gebėjimas pamanyti kokios nors būtybės egzistavimą yra episteminė kategorija, kas reiškia, kad tokia būtybė galima tik atsižvelgiant į mūsų turimą žinojimą, bet ne apskritai (Zhang, 2014).

Savo ruožtu argumentuojant, jog minėta Prusso ir Rasmusseno kritika Swinburne'o argumentui yra netinkama, remiamasi paties Swinburne'o įžvalgomis ir pagrindinėjama, kad esminė Prusso ir Rasmusseno argumentacijos yda esanti ta, jog filosofai netinkamai rekonstruoja Swinburne'o argumentą, grindžiantį tiek Dievo, tiek kitų objektų egzistavimo loginį nebūtinumą. Teigiama, kad būtent tai leidžia filosofams suformuluoti neva analogišką kontrargumentą, tačiau

kadangi pati Swinburne'o argumento rekonstrukcija pasirodo esanti netinkama, įrodinėjama, jog Prusso ir Rasmusseno kritika nepasiekia savo tikslo. Čia remiamasi Swinburne'o įžvalgomis, išdėstytomis tokiuose darbuose kaip straipsniai „In Defence of Logical Nominalism: Reply to Leftow“ ir „What Kind of Necessary Being Could God Be?“, į kurių, kritikuodami šį argumentą, nurodo ir patys Prussas ir Rasmussenas.

1. Pagrindinės sąvokos ir paaiškinimai

Šio skyriaus tikslas yra paaiškinti, kokias sąvokas žymi pagrindiniai darbe vartojami terminai, bei bendrais bruožais nužymėti tiriamos problemos lauką. Pirmiausia reikia paaiškinti, į ką nurodo terminas „Dievas“. Kadangi šiame darbe nagrinėjamos Plantingos ir Swinburne'o filosofijos, reikia atsižvelgti į tai, į ką „Dievo“ terminas nurodo būtent jų kontekste. Remiantis Plantingos supratimu, Dievas yra „visažinė, visagalė ir moraliai tobula būtybė, egzistuojanti (ir pasižyminti šiomis savybėmis) visuose galimuose pasauliuose“⁴ (Plantinga, 1974, p. 214-215). Tuo tarpu Swinburne'as Dievą supranta kaip „bekūnį asmenį (dvasią), kuris būtinai yra amžinas, tobulai laisvas, visagalys, visažinis, tobulai geras ir visų dalykų kūrėjas“ (Swinburne, 2004, p. 7). Taigi, matyti, kad Swinburne'as pateikia kiek platesnį apibrėžimą, tačiau čia daroma prielaida, jog šio darbo kontekste pateiktų apibrėžimų skirtumai neturi didelės reikšmės ir netrukdo vienu metu kalbėti apie abiejų autorių požiūrius į loginį Dievo egzistavimo būtinumą.

Kitas terminas, kurį reikia paaiškinti, yra „egzistavimo“ terminas. Pirmiausia reikia pabrėžti, kad kaip jo sinonimas šiame darbe vartojamas „buvimo“ terminas. Kada kalbama apie tai, kad kažkas *egzistuoja*, turima omenyje tai, jog tas dalykas yra tikras, o ne tariamas, t. y., jeigu, pavyzdžiui, teigiama, kad egzistuoja Dievas, norima pasakyti, kad Dievas yra tikra, ne pramanyta būtybė. Čia, žinoma, svarbu pažymėti, kad tai, kokiems dalykams Plantinga ir Swinburne'as priskiria egzistavimą, nesutampa: pavyzdžiui, pirmasis priskiria egzistavimą teiginiams, o antrasis neigia, kad teiginiai, išreiškiami konkrečiais sakiniais, turi savarankišką, nuo sakinių (konkrečiu laiku ir konkrečioje vietoje pasakytų kalbinių išraiškų) nepriklausomą egzistavimą⁵. Tačiau nepaisant šių skirtumų, t. y. nepaisant to, jog šie filosofai egzistavimą priskiria ne tiems patiems dalykams, čia užtenka pasakyti tai, kad šiame darbe vartojami „egzistavimo“ ir „buvimo“ terminai suprastini aukščiau nurodyta prasme – t. y. kaip nurodantys į kažką tikro, nepramanyto.

Taip pat paminėtinas dalykas yra pačių modalumų samprata. Modalumai čia suprastini kaip galimumas, negalimumas, būtinumas ir atsitiktinumas. Šiame darbe nagrinėjamas Dievo egzistavimo loginio būtinumo klausimas, kuris dar kitaip gali būti nusakytas kaip klausimas, ar Dievas yra būtybė, kurios *neegzistavimas yra negalimas*. Savo ruožtu pats loginis būtinumas šiuo atveju atskirtinas nuo kauzalinio (arba gamtinio) būtinumo, kuris suprastinas kaip gamtos dėsnių diktuojamas būtinumas. Kalbant apie loginį būtinumą, be kita ko, svarbu pažymėti, jog gali egzistuoti skirtingi pastarojo apibrėžimai. Pavyzdžiui, Plantinga loginį būtinumą skirsto į loginį būtinumą siaurąja prasme bei loginį būtinumą plačiąja prasme: logiškai būtinos siaurąja prasme yra

⁴ Ką šiame kontekste reiškia išraiška „galimi pasauliai“, paaiškinama 2.1. poskyryje.

⁵ Apie tai plačiau kalbama 2.1. ir 3.1. poskyriuose.

teiginių logikos ir predikatų teorijos tiesos, o logiškai būtinos plačiąja prasme – tokios tiesos kaip „Jokie skaičiai nėra žmonės“ arba „Raudona yra spalva“⁶. Savo ruožtu Swinburne’as loginiu būtinumu vadina vieną iš metafizinio būtinumo rūšių. Metafizinis būtinumas šiuo atveju skirstytinas į *a priori* (arba loginį) bei *a posteriori* būtinumą; *a priori* būtino sakinio pavyzdys yra sakinyš „Visi kvadratai turi keturias kraštines“, o *a posteriori* būtino sakinio pavyzdys – sakinyš „Vakarinė žvaigždė yra rytinė žvaigždė“, kur išraiškos „vakarinė žvaigždė“ ir „rytinė žvaigždė“ žymi tą patį objektą (Veneros planetą). Taigi, matyti, kad konkrečiai loginį būtinumą šie filosofai supranta ne taip pat, tačiau šiame darbe, siekiant išlaikyti vienodą terminų vartojimą, tai, ką Swinburne’as vadina metafiziniais modalumais, vadinama būtent loginiais modalumais Plantingos nurodyta prasme, remiantis tuo, kad, kaip teigia Swinburne’as, jo metafizinių modalumų samprata daugiau mažiau atitinka Plantingos loginių modalumų sampratą (Swinburne, 2015, p. 225, 5 išnaša)⁷.

Čia svarbu paminėti dar vieną dalyką. Šiame darbe pristatomas Swinburne’o argumentas, grindžiantis požiūrį, jog Dievo egzistavimas nėra logiškai (kalbant autoriaus terminais – metafiziškai) būtinas ir kad dėl to Dievas nėra laikytinas logiškai (kalbant autoriaus terminais – metafiziškai) būtina būtybe. Tačiau tai nereiškia, jog Swinburne’as nepriskiria Dievui *jokio* būtinumo. Ankstesniuose veikaluose, pavyzdžiui, pirmajame knygos *The Coherence of Theism* leidime Swinburne’as laikėsi požiūrio, kad Dievas yra būtinas tuo požiūriu, jog jo egzistavimas neturi priešasties (Swinburne, 1977, p. 277). Tačiau vėliau filosofas šiek tiek pakeitė požiūrį – antrajame minėtos knygos leidime Swinburne’as jau teigia, esą manymas, kad Dievo egzistavimas neturi priešasties, vis dėlto komplikuoja teizmą (šis suprastinas kaip doktrina, teigianti Dievo egzistavimą (Swinburne, 2016, p. 1)) tuo požiūriu, jog tai, kad *Dievas apskritai egzistuoja*, tokiu atveju išlieka visiškai atsitiktinis faktas. Kitaip tariant, toks manymas implikuoja, jog Dievas yra už jį patį stipresnės galios – gryno atsitiktinumo – valioje. Todėl 2016 metais pasirodžiusiame veikalo *The Coherence of Theism* leidime Swinburne’as gina nuostatą, jog Dievas, nors ir nėra logiškai (kalbant autoriaus terminais – metafiziškai) būtinas, yra būtinas ta prasme, kad jis yra *savo paties egzistavimo priešastis*. Šį būtinumą Swinburne’as vadina ontologiniu būtinumu.

Taigi, pasak mąstytojo, Dievas nėra logiškai (kalbant Swinburne’o terminais – metafiziškai) būtinas, bet tai reiškia viso labo tai, jog iš sakinio „Dieviška būtybė neegzistuoja“ ir jam sinonimiškų sakinių neišplaukia prieštaravimai. Tuo tarpu ontologinis būtinumas, Swinburne’o žodžiais tariant, yra „tikras *de re* būtinumas“ (*ibid.*, p. 262-275). Kitaip tariant, šis požiūris nurodo, jog iš sakinio „Dievas egzistuoja“ neigimo neišplaukia prieštaravimas ir kad dėl to Dievas nėra logiškai (kalbant Swinburne’o terminais – metafiziškai) būtina būtybė; taip yra ir tuo atveju, jei

⁶ Anot Briano Leftowo, tai, ką Plantinga vadina loginiais modalumais plačiąja prasme, atitinka tai, ką Saulas Kripke vadina metafiziniais modalumais. Pats Leftowas savo ruožtu tai vadina absoliučiais modalumais (Leftow, 2012, p. 37).

⁷ Plantingos loginių modalumų samprata plačiau paaiškinama 2.1. poskyryje, o Swinburne’o loginių modalumų samprata – 3.1. poskyryje.

Dievo apskritai nėra, ir tuo atveju, jei jis egzistuoja. Vis dėlto pati Dievo samprata diktuoja, kad Dievas yra būtybė, kuri yra savo pačios egzistavimo priežastis. Todėl jeigu yra taip, kad Dievas iš tiesų egzistuoja, tuomet tai reiškia, jog esama būtybės, kuri yra savo pačios egzistavimo priežastis ir kurios egzistavimas būtent šia prasme nėra atsitiktinis (nepaisant to, kad pats sakinyš „Dievas egzistuoja“ tokiu atveju vis tiek išlieka logiškai nebūtinasis). Kaip teigia Benjaminas Murphy'is, tokia pažiūra įgalina visišką Dievo autonomiją tuo požiūriu, kad ji reiškia, jog mąstydami apie Dievą, galime pasitelkti loginius įrankius, tačiau kartu nepretenduojame į manymą, jog mes, žmonės, galime atrasti (loginius) dėsnius, galiojančius ir pačiam Dievui (Murphy, 2003, p. 131). Kitaip tariant, visi ribotumai, išryškėjantys tame, ką mes patys galime pasakyti ar pamąstyti apie Dievą, niekaip neimplikuoja paties Dievo ribotumo. Šiaip ar taip, šiame darbe koncentruojamasi būtent į loginius modalumus ir į Dievo egzistavimo loginio būtinumo klausimą. Šiuo požiūriu Plantingos ir Swinburne'o nuostatos išsiskiria, nes pirmasis priskiria Dievo egzistavimui loginį būtinumą, o antrasis – ne.

Šiame darbe, pateikiant Plantingos požiūrį, remiamasi filosofo suformuluotu modaliniu ontologiniu argumentu. Šis argumentas grindžia nuostatą, jog egzistuoja Dievas ir kartu kad pastarojo egzistavimas yra logiškai būtinas plačiąja prasme, nes pati Dievo samprata nurodo, kad Dievas yra logiškai būtina plačiąja prasme (visuose galimuose pasauliuose egzistuojanti) būtybė. Kitaip tariant, pati Dievo sąvoka nurodo, jog Dievui priskiriamas būtinas egzistavimas. Taigi, Plantingos modalinis ontologinis argumentas kaip tik ir grindžia tai, kad esama taip suprasto, t. y. būtinai egzistuojančio Dievo. Šis argumentas tad grindžia tiek tai, kad Dievas egzistuoja, tiek tai, kad jis egzistuoja būtinai. Kaip pažymi Swinburne'as, galima laikytis nuostatos, jog yra logiškai būtina, kad Dievas egzistuoja, nesiekiant to įrodyti. Mėginimas įrodyti Dievo egzistavimo loginį būtinumą savo ruožtu yra mėginimas pateikti ontologinį Dievo buvimo argumentą (Swinburne, 2016, p. 262). Tačiau galimas ir kitoks argumentavimas – argumentavimas, jog Dievas, *jei* šis egzistuoja, egzistuoja būtinai. Tokiu atveju Dievo loginio būtinumo klausimas atsiejamas nuo Dievo egzistavimo klausimo, taigi, ir žmogus, manantis, jog Dievo apskritai nesama, iš principo gali sutikti su tuo, kad Dievas, *jei* jis yra, yra būtinas. Šiame kontekste paminėtinas Leftowas, kuris mano, jog, jei Dievas apskritai egzistuoja, jo egzistavimas yra logiškai būtinas plačiąja prasme. Drauge mąstytojas pažymi, kad jeigu laikomasi vieno specifinio požiūrio į Dievo santykį su pačiais modalumais, Dievo egzistavimas yra logiškai būtinas siaurąja prasme (šis specifinis požiūris – tai manymas, kad pats modalinių tiesų egzistavimas yra priklausomas nuo Dievo (Leftow, 2010, p. 159-160))⁸.

⁸ Čia taip pat paminėtinas šia tema parašytas atskiras Leftowo veikalas *God and Necessity*.

Felipe Miguelis tuo tarpu teigia: „Esama intuicijos, kad jei neegzistotų Dievas, neegzistotų niekas, įskaitant galimybes. Jei Dievas neegzistotų, nebūtų galimybių ir galimų pasaulių.“ Taigi, tokiu atveju nėra tokio galimo scenarijaus ar pasaulio, kuriame Dievas neegzistuoja (Miguel, 2016, p. 11).

Swinburne'as savo ruožtu laikosi nuostatos, kad *jei* Dievas egzistuoja, jo egzistavimas nėra logiškai (kalbant autoriaus terminais – metafiziškai) būtinas. Kartu filosofas įrodinėja tai, kad Dievas egzistuoja. Ko gero žymiausias autoriaus veikalas, skirtas pagrįsti šiai tezei, yra 1979 metais pirmą kartą išleista knyga *The Existence of God*, kurioje filosofas pateikia kumuliatyvųjį Dievo buvimo argumentą, susidedantį iš keleto atskirų argumentų (tokie argumentai plėtojami ir kituose Swinburne'o darbuose, pavyzdžiui, 1996 metais pasirodžiusiame veikale *Is There a God?*, tačiau *The Existence of God* laikytinas esminiu veikalu, kuriame detaliai ir nuosekliai pateikiamas induktyvus tezės, jog egzistuoja Dievas, pagrindimas). Visi šie argumentai yra induktyvūs, t. y. tokie, kurių prielaidos sustiprina išvadą, tačiau nepadaro jos būtinos. Swinburne'as siekia parodyti, kad nors nei vienas iš paskirų Dievo buvimo argumentų nepadaro teiginio, jog Dievas egzistuoja, labiau tikėtino nei netikėtino, tokį tikslą jie pasiekia visi kartu, traktuojami kaip viena visuma. Swinburne'as pabrėžia, kad nors, jo manymu, mėgindami atsakyti į klausimą, ar egzistuoja Dievas, žmonės gali pasiekti pagrįstą išvadą, pastaroji vis dėlto gali būti tik tikėtina, o ne neabejotina, kas drauge reiškia, jog yra paliekama daug erdvės tikėjimui (Swinburne, 2004, p. 2). Nepaisant to, kaip sakytą, filosofas laikosi nuostatos, kad *jei* Dievas egzistuoja, jo egzistavimas nėra logiškai (kalbant Swinburne'o terminais – metafiziškai) būtinas. Šiame darbe nagrinėjamas būtent šį filosofo požiūrį grindžiantis argumentas.

2. Plantingos argumento problemiškas: galimybė suformuluoti analogišką kontrargumentą

Šio skyriaus tikslas yra pagrįsti pirmąjį tezės elementą – nuostatą, jog Plantingos argumentas, grindžiantis požiūrį, kad Dievo egzistavimas yra logiškai būtinas, problemiškas tuo, jog įmanoma suformuluoti analogišką argumentą, grindžiantį Plantingos argumento išvadai prieštaraujantį teiginį, ir nėra aišku, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga. To siekiama keturiais etapais: visų pirma, apžvelgiama Plantingos modalumų samprata, kurios supratimas reikalingas filosofo suformuluoto modalinio ontologinio argumento supratimui. Išnagrinėjus pastarąjį, įrodinėjama, kad nėra aišku, kodėl būtent Plantingos modalinio ontologinio argumento prielaidą, jog Dievo egzistavimas yra galimas, o ne prielaidą, kad yra galimas Dievo neegzistavimas, reikėtų traktuoti kaip teisingą; kadangi, remiantis antrąja prielaida, įmanoma suformuluoti Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui analogišką argumentą, grindžiantį išvadą, jog Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, neegzistuoja, atitinkamai nėra aišku, kodėl ne šią, o būtent Plantingos modalinio ontologinio argumento išvadą reikėtų traktuoti kaip teisingą. Pateikus nurodyto požiūrio pagrindimą, aptariami bei atremiami trys kontrargumentai.

2.1. Plantingos loginių modalumų samprata

Manymą, kad Dievas egzistuoja ir kad tai yra logiškai būtina⁹, Plantinga mėgina pagrįsti pateikdamas modalinį ontologinį Dievo buvimo argumentą, išplėtotą veikaluose *The Nature of Necessity* bei *God, Freedom, and Evil*. Tačiau prieš pradėdant analizuoti šį argumentą, reikalinga išnagrinėti Plantingos loginių modalumų sampratą.

Visų pirma, filosofo įsitikinimu, būtinumas, teisingumas ir susijusios savybės yra teiginių (*propositions*), o ne sakinių (*sentences*) savybės (Plantinga, 1974, p. 1, 1 išnaša). Sakinys nuo teiginio atskirtinas taip: sakinys yra konkretaus asmens konkrečiu laiku ir konkrečioje vietoje pasakyta ar užrašyta kalbinė išraiška, o teiginys – tai, ką sakinys išreiškia. Tas pats sakinys gali išreikšti skirtingus teiginius, kita vertus, skirtingi sakiniai gali išreikšti tą patį teiginį. Pavyzdžiui, galima sakyti, kad sakinys „Senelė kalbėjo apie raudoną žiedą“ pasako du skirtingus dalykus, nes gali būti taip, kad senelė kalbėjo apie gėlę, tačiau gali būti ir taip, kad ji kalbėjo apie papuošalą. Šie du skirtingi „dalykai“ ir vadintini dviem skirtingais teiginiais. Kita vertus, lietuvių kalbos sakinys

⁹ Pastebėtina, jog seniau Plantinga laikėsi kitokio požiūrio, t. y. buvo linkęs atmesti nuostatą, kad teiginys „Dievas egzistuoja“ yra logiškai būtinas teiginys (Plantinga, 1967, p. 136).

„Karalius yra nuplikęs“ ir anglų kalbos sakiny *„The king is bald“* pasako tą patį dalyką, arba išreiškia tą patį teiginį. Plantingos požiūriu, teiginiai yra tai, kas iš tiesų egzistuoja (*ibid.*, p. 1, 1 išnaša, taip pat žr. Plantinga 1976a, p. 144). Kaip formuluoja Christopheris Menzelis, teiginiai Plantingai yra tokie pat realūs kaip ir bet kuris konkretus daiktas – skirtumas tik tas, jog teiginiai yra abstraktūs (Menzel, 2014).

Modalumų aptarimą savo ruožtu Plantinga pradeda nuo būtinumo aptarimo. Paaiškinti, kas yra būtinumas, filosofas mėgina pasitelkdamas konkrečius pavyzdžius. Pirmiausia, būtinus teiginius reikia atskirti nuo atsitiktinių teiginių: pirmieji yra tokie teisingi teiginiai kaip „ $7 + 5 = 12$ “ arba „Jeigu visi žmonės yra mirtingi ir Sokratas yra žmogus, Sokratas yra mirtingas“, o antrieji yra tokie teisingi teiginiai kaip „Vidutinis metinis kritulių kiekis Los Andžele yra maždaug dvylika colių“. Šiame kontekste svarbus būtinumas, kurį filosofas vadina loginiu būtinumu bei skirsto į loginį būtinumą „siaurąja prasme“ ir loginį būtinumą „plačiąja prasme“. Logiškai būtinos siaurąja prasme yra teiginių logikos ir predikatų teorijos tiesos. Savo ruožtu logiškai būtinų plačiąja prasme tiesų pavyzdžiai yra šie: „Niekas nėra aukštesnis už patį save“, „Raudona yra spalva“, „Jokie skaičiai nėra žmonės“, „Nei vienas ministras pirmininkas nėra pirminis skaičius“ (Plantinga, 1974, p. 1-2). Plantingos nurodytą skirtį tarp loginio būtinumo siaurąja prasme ir loginio būtinumo plačiąja prasme Leftowas aiškina taip: tai, kas yra logiškai būtina siaurąja prasme, yra logiškai būtina ir plačiąja prasme, bet ne atvirkščiai (Leftow, 2012, p. 37). Taip yra todėl, kad pats loginio būtinumo siaurąja prasme galiojimas yra logiškai būtinas plačiąja prasme: pavyzdžiui, manymas, kad du vienas kitam prieštaraujantys teiginiai negali būti teisingi vienu metu, grindžiamas tam tikru platesniu suvokimu, kas apskritai yra teisinga, kitaip tariant, suvokimu, jog prieštaravimai yra negalimi. Todėl, tarkime, neprieštaravimo dėsnis yra logiškai būtinas tiek siaurąja, tiek plačiąja prasmėmis. Kita vertus, ne viskas, kas suvokiama kaip logiškai būtina plačiąja prasme (pavyzdžiui, jau minėti Plantingos pavyzdžiai, tokie kaip „Raudona yra spalva“), gali būti nusakyta tokiais logikos dėsniais kaip neprieštaravimo dėsnis. Taigi, ne viskas, kas yra logiškai būtina plačiąja prasme, yra logiškai būtina siaurąja prasme.

Atitinkamai reikėtų suprasti loginį galimumą plačiąja prasme. Šia prasme teiginys yra galimai teisingas tuo atveju, jeigu jo neigimas nėra logiškai būtinas plačiąja prasme. Kaip pavyzdį galima pateikti teiginį „Henry’is Kissingeris perplaukė Atlanto vandenyną“. Atsižvelgiant į gamtos dėsnius atrodo, kad šis teiginys negali būti teisingas, nes žmonės, skirtingai nei, tarkime, delfinai, yra fiziškai nepajėgūs perplaukti Atlanto vandenyno. Tačiau nors šiuo požiūriu tai nėra galima, tai nėra *logiškai* negalima plačiąja (taip pat ir siaurąja, nes neprieštarauja jokiems logikos dėsniams) prasme (Plantinga, 1977, p. 15). Kitaip tariant, minėto teiginio neigimas – teiginys „Netiesa, kad Henry’is

Kissingeris perplaukė Atlanto vandenyną“ – nėra logiškai būtinas plačiąja prasme¹⁰. Kartu tai, beje, parodo, jog loginis būtinumas plačiąja prasme yra siauresnis nei vadinamasis kauzalinis (arba gamtinis) būtinumas (Plantinga, 1974, p. 2), kuris suvoktinas kaip gamtos dėsnių diktuojamas būtinumas: viskas, kas yra logiškai būtina plačiąja prasme, yra būtina ir pagal gamtos dėsnius, bet ne viskas, kas būtina pagal gamtos dėsnius (kaip kad žmogaus negebėjimas perplaukti Atlanto vandenyno), yra logiškai būtina plačiąja prasme. Tuo tarpu, kaip priduria Leftowas, ne viskas, kas logiškai galima siaurąja prasme, yra logiškai galima plačiąja prasme: pavyzdžiui, tai, kad kažkas ištiesai yra raudonas ir žalias vienu metu, neprieštaruoja jokiems logikos dėsniams, tačiau tai nėra logiškai galima plačiąja prasme (Leftow, 2012, p. 37). Vadinasi, loginis galimumas siaurąja prasme yra platesnis nei loginis galimumas plačiąja prasme.

Aptarus skirtį tarp loginių modalumų siaurąja prasme bei loginių modalumų plačiąja prasme, reikia pastebėti, jog pastariesiems Plantinga skiria didžiausią dėmesį. Kaip toliau parodoma šiame poskyryje, Plantingos pasitelkta galimų pasaulių idėja tampa papildomu būdu kalbėti būtent apie loginius modalumus plačiąja prasme.

Tiesa, prieš pradėdant nagrinėti Plantingos galimų pasaulių sampratą, reikia atkreipti dėmesį į du dalykus. Pirma, jau minėta, kad modalumus Plantinga priskiria teiginiams. Vis dėlto tai nereiškia, kad, išskyrus teiginius, daugiau nesama nieko, kam, vadovaujantis Plantingos samprata, būtų priskirtini modalumai. Kadangi jau užsiminta apie galimus pasaulius, akivaizdu, kad galimumas yra priskirtinas tam, ką Plantinga vadina pasauliais. Negana to, Plantinga kalba apie galimas dalykų padėtis (kaip bus parodyta vėliau, taip pat ir apie, pavyzdžiui, būtinas *savybes*). Antra, gali kilti klausimas, ar esama skirtumo tarp to, kas vadinama dalykų padėtimis (*states of affairs*), ir to, kas vadinama teiginiais. Kalbėdamas apie tai, Plantinga mini Rodericką Chisholmą ir teigia, jog, pastarojo manymu, teiginiai ir *yra* dalykų padėtys. Plantinga teigia, jog Chisholmas „galbūt yra teisus“, tačiau atsisako giliau svarstyti šį klausimą ir, toliau kalbėdamas apie teiginius bei dalykų padėtis, jų nesutapatina. Pasak Plantingos, yra logiškai negalima plačiąja prasme, jog teiginys „Sokratas yra riestanosis“ būtų teisingas, o dalykų padėtis, į kurią šis teiginys nurodo, neegzistuoti. Vadinasi, iš nurodyto teiginio (jei šis laikomas teisingu) išplaukia minėta dalykų padėtis ir atvirkščiai, nes lygiai taip pat yra logiškai negalima plačiąja prasme, kad pastaroji egzistuoti, o nurodytas teiginys būtų klaidingas. Plantinga teigia, jog tokiu atveju teiginys *atitinka* (*corresponds to*) dalykų padėtį (Plantinga, 1974, p. 45-46). Tad ir čia, kalbant apie teiginių bei dalykų padėčių tarpusavio ryšį, toliau bus vartojamas „atitikimo“ terminas.

¹⁰ Žinoma, kaip pastebi Plantinga, neretai esama nesutarimo dėl to, kas yra logiškai galima plačiąja prasme. Pavyzdžiui, klaustina, ar yra galima, jog asmuo nebūtų sąmoningas per visą savo egzistavimo laiką, taip pat ar yra galima, jog žmogus egzistuoti atsietai nuo kūno (Plantinga, 1977, p. 16).

Tai paaiškinus, galima pradėti nagrinėti Plantingos galimų pasaulių sampratą. Galimas pasaulis, anot Plantingos, yra galima dalykų padėtis. Vienos dalykų padėtys yra aktualios, o kitos – ne. Nežymiai pakeitus Plantingos pateikiamus pavyzdžius, galima sakyti, jog tai, kad Arvydas Sabonis yra aukštesnis nei du metrai, yra aktuali dalykų padėtis, o tai, kad Arvydas Sabonis yra Lietuvos prezidentas, – ne. Nors pastaroji dalykų padėtis ir nėra aktuali, ji yra galima: ji neprieštarauja nei gamtos dėsniams¹¹, nei tam, ką Plantinga vadina loginiu būtinumu plačiaja prasme. Taigi, galimas pasaulis yra galima dalykų padėtis, galimumą suprantant kaip loginį galimumą plačiaja prasme. Kita vertus, ne kiekviena galima dalykų padėtis yra galimas pasaulis – tam, kad dalykų padėtis galėtų būti vadinama galimu pasauliu, reikia, kad ji būtų pilna (*complete*). Ką reiškia šis „pilnumas“, Plantinga aiškina taip: dalykų padėtis S' įeina į dalykų padėtį S , jeigu yra logiškai negalima plačiaja prasme, kad dalykų padėtis S būtų aktuali, o dalykų padėtis S' nebūtų aktuali. Atitinkamai, dalykų padėtis S' neįeina į dalykų padėtį S , jeigu yra logiškai negalima plačiaja prasme, kad abi šios dalykų padėtys būtų aktualios kartu (*ibid.*, p. 44-45). Vėlgi, neesmingai pakeitus Plantingos pateiktus pavyzdžius galima sakyti, kad į dalykų padėtį, kurią atitinka teiginys „Vladas Vitkauskas yra pirmasis lietuvis, užkopęs į Everestą“, įeina dalykų padėtys, kurias atitinka teiginiai „Vladas Vitkauskas yra lietuvis“, „Į Everestą buvo užkopta“, „Joks lietuvis nėra užkopęs į Everestą anksčiau nei Vladas Vitkauskas“ ir pan. Tačiau į dalykų padėtį, kurią atitinka teiginys „Vladas Vitkauskas yra pirmasis lietuvis, užkopęs į Everestą“, neįeina dalykų padėtis, kurią atitinka teiginys „Vladas Vitkauskas niekada nėra įkopęs į joki kalną“. Taigi, dalykų padėtis S yra pilna tuo atveju, jeigu *kiekviena* dalykų padėtis S' arba įeina į dalykų padėtį S , arba į ją neįeina¹². Tokiu atveju dalykų padėtis S yra galimas pasaulis. Kalbant paprasčiau, galima sakyti, jog galimas pasaulis yra tiesiog *visa ko egzistavimo būdas* (Plantinga, 1976a, p. 139). Plantinga priduria, kad aktualus pasaulis irgi yra vienas iš galimų pasaulių ir kad nei vienas kitas galimas pasaulis nėra aktualus pasaulis (Plantinga, 1974, p. 45). Aktualų pasaulį savo ruožtu paprasčiau galima įvardinti kaip faktinį *visa ko egzistavimo būdą* (Plantinga, 1976a, p. 139).

Kaip minėta, galimų pasaulių idėja suteikia papildomą kalbėjimo apie loginius modalumus plačiaja prasme būdą. Anot Plantingos, teiginys yra būtinai teisingas, jei jis teisingas visuose galimuose pasauliuose (Plantinga, 1974, p. 55). Vadinasi, tai, kad teiginys „Jokie skaičiai nėra žmonės“ yra logiškai būtinas plačiaja prasme, kartu reiškia tai, kad šis teiginys yra teisingas visuose galimuose pasauliuose. Atitinkamai, kaip aiškina Stevenas Duncanas, logiškai galimas plačiaja

¹¹ Kaip sakyta, loginis būtinumas plačiaja prasme yra siauresnis negu kauzalinis būtinumas. Atitinkamai loginis galimumas plačiaja prasme yra platesnis negu kauzalinis būtinumas (Plantinga, 1974, p. 14). Tai reiškia, kad viskas, kas galima pagal gamtos dėsnius, yra ir logiškai galima plačiaja prasme, bet ne atvirkščiai.

¹² Plantinga šiame kontekste taip pat vartoja terminą „knyga“ (*book*), kuris reiškia pilną teiginių rinkinį. Anot Plantingos, kiekvienas galimas pasaulis turi jį atitinkančią knygą. Tai reiškia, kad kiekvienam teiginiui p tinka tai, jog arba teiginys p įeina į knygą B , arba to teiginio neigimas $\neg p$ įeina į B (*ibid.*, p. 46). Pavyzdžiui, jeigu konkrečiame galimame pasaulyje Sokratas yra riestanosis, į to pasaulio knygą įeina teiginys „Sokratas yra riestanosis“.

prasme yra teiginys, kuris teisingas bent viename galimame pasaulyje, logiškai atsitiktinis šia prasme – teiginys, kuris teisingas bent viename galimame pasaulyje ir klaidingas bent viename galimame pasaulyje, o logiškai negalimas šia prasme – teiginys, klaidingas visuose galimuose pasauliuose (Duncan, 2007, p. 153).

Tačiau čia svarbu atkreipti dėmesį į dar vieną dalyką. Kalbant apie galimus pasaulius galima kalbėti ne tik apie tai, kad juose yra teisingi arba klaidingi konkretūs teiginiai, bet ir apie tai, kad juose egzistuoja objektai, pasižymintys konkrečiomis savybėmis. Pavyzdžiui, galima sakyti, kad objektas x yra geras objektas, jeigu jis yra geras visuose pasauliuose, kuriuose egzistuoja. Tokiu atveju x priskiriama gerumo savybė ir teigiama, kad x pasižymi šia savybe *būtinai* (arba *esmingai*). Kaip jau minėta, remiantis Plantingos modalumų samprata, modalumus galima priskirti ne vien tik teiginiams. Šiuo atveju svarbu tai, jog galima teigti, kad konkretus objektas būtinai turi konkrečią savybę (tarkime, devynetas *būtinai* yra sudėtinis skaičius), būtinumą suprantant kaip loginį būtinumą plačiąja prasme (Plantinga, 1974, p. 9-10, 14). Kartu tai reiškia, kad devynetas turi savybę „būti sudėtinu skaičiumi“ visuose galimuose pasauliuose. Šiuo atveju kalbama apie *de re* modalumus, o modalumus priskiriant teiginiams – apie *de dicto* modalumus. Taigi, teiginio su *de re* modalumą žyminčiu modaliniu operatoriumi¹³ pavyzdys yra teiginys „Devynetas būtinai yra sudėtinis skaičius“, o teiginio su *de dicto* modalumą žyminčiu modaliniu operatoriumi pavyzdys – teiginys „Būtinai, kad devynetas yra sudėtinis skaičius“.

Plantingos *de re* modalumų samprata trumpai nusakytina taip: savybė P yra būtina objekto x savybė, jei ir tik jei objektas x turi savybę P visuose pasauliuose, kuriuose egzistuoja (*ibid.*, p. 60). Atitinkamai reikia suprasti, jog savybė P yra atsitiktinė objekto x savybė tuo atveju, kada objektas x turi savybę P aktualiaame pasaulyje, tačiau egzistuoja pasaulis, kuriame objektas x egzistuoja ir neturi savybės P (Loux, 2006, p. 179). Tuo tarpu savybė P yra objekto x esmė, jei ir tik jei savybė P yra būtina objekto x savybė ir yra logiškai negalima plačiąja prasme, kad bet kas, kas nėra x , pasižymėtų savybe P kaip būtina savybe (Plantinga, 1974, p. 70). Kitaip tariant, esmė yra savybė arba savybių konjunkcija, kuri yra būtina ir pakankama buvimui atskiru individui (Schwartz, 2012, p. 220). Taigi, pavyzdžiui, *sokratiškumas*, arba tai, kas yra būtina ir pakankama buvimui Sokratu, yra Sokrato esmė (Plantinga, 1976a, p. 155).

Skirtis tarp *de dicto* ir *de re* modalumų šiuo atveju svarbi kalbant apie Dievą. Viena vertus, galima teigti, jog yra būtina, kad Dievas egzistuoja, kita vertus, galima teigti, jog Dievas būtinai egzistuoja. Antruoju atveju būtinumas priskiriamas ne teiginiui, o pačiam Dievui, kitaip tariant, tai yra *de re* būtinumas. Remiantis Plantingos samprata, galima vartoti ne tik *de dicto* modalumą žymintį teiginį „Būtinai, kad Dievas egzistuoja“, bet ir *de re* modalumą žymintį teiginį „Dievas

¹³ Modaliniais operatoriais čia vadinami modalumus (galimumą, negalimumą, būtinumą, atsitiktinumą) žymintys terminai: „galima“, „negalima“, „būtinai“, „atsitiktina“.

būtinai egzistuoja“. Kaip minėta, modalumus Plantinga priskiria ir savybėms. Vadinasi, ir kalbant apie Dievą galima kalbėti tiek apie teiginio „Dievas egzistuoja“ būtinumą¹⁴, tiek apie būtiną egzistavimą kaip apie paties Dievo savybę. Būtiną egzistavimą Plantinga apibūdina kaip savybę, kurią objektas turi tuo atveju, jei egzistuoja visuose galimuose pasauliuose, ir priskiria Dievui kaip būtiną savybę¹⁵.

Tačiau, savaime suprantama, iš to, kad yra laikomasi nuostatos, jog teiginys „Dievas egzistuoja“ yra būtinas, neplaukia, kad jis iš tiesų yra būtinas. Lygiai taip pat iš to, kad Dievui priskiriama būtino egzistavimo savybė, neplaukia, kad esama kažko, kas atitinka šią Dievo sąvoką. Kitaip tariant, iš to neplaukia tai, kad Dievas, kuriam būdingas būtinas egzistavimas, apskritai egzistuoja už kalbos esančioje tikrovėje. Plantingos suformuluotas modalinis ontologinis argumentas kaip tik ir yra skirtas pagrįsti, jog iš tiesų egzistuoja būtinu egzistavimu pasižymįs Dievas ir kartu jog teiginys „Dievas egzistuoja“ (bei dalykų padėtis, kurią jis atitinka) iš tiesų yra būtinas.

2.2. Modalinis ontologinis argumentas

Praeitame poskyryje išdėstytą modalumų sampratą Plantinga pritaiko ontologinio argumento, grindžiančio Dievo buvimą, suformulavimui. Prieš pradėdant nagrinėti šį argumentą, reikalinga paaiškinti, ką reiškia jame figūruojantys du specifiniai terminai – „tobulumas“ ir „didumas“. Anot Plantingos, būtybės tobulumas pasaulyje W priklauso tik nuo jos savybių šiame pasaulyje, tuo tarpu būtybės didumas pasaulyje W priklauso ne tik nuo jos tobulumo šiame pasaulyje, bet ir nuo jos tobulumo kituose pasauliuose. Vadinasi, didžiausia didumo riba pasaulyje W pasižymėtų tokia

¹⁴ Čia turimas galvoje loginis būtinumas plačiaja prasme.

¹⁵ Tai, kad Dievas turi būtiną egzistavimą kaip būtiną savybę, plaukia iš paties Dievo apibrėžimo – Plantinga priskiria Dievui maksimalaus didumo (taip pat žr. 2.2. šio darbo poskyrį) savybę, kuri reiškia maksimalaus tobulumo (tai savo ruožtu reiškia visažinystę, visagalybę bei moralinį tobulumą) turėjimą visuose galimuose pasauliuose. O kadangi, kaip teigia Plantinga, būtybė turi savybę pasaulyje W tik tuomet, jei ji egzistuoja tame pasaulyje (Plantinga, 1974, p. 214-215), maksimalus didumas implikuoja egzistavimą visuose pasauliuose (būtiną egzistavimą).

Be to, akivaizdu, kad būtino egzistavimo, arba egzistavimo visuose galimuose pasauliuose, savybę objektas x gali turėti tik kaip būtiną savybę. Jeigu teigiama, kad x egzistuoja visuose galimuose pasauliuose, iš to išplaukia, jog iš kurio galimo pasaulio perspektyvos bebūtų žiūrima, x vis tiek egzistuoja visuose galimuose pasauliuose. Taigi, iš kurio galimo pasaulio perspektyvos bebūtų žiūrima, x turi būtino egzistavimo savybę. O tai ir reiškia, kad ta savybė yra būtina x savybė – x turi būtino egzistavimo savybę visuose pasauliuose, kuriuose egzistuoja (jie šiuo atveju sutampa su visais galimais pasauliais apskritai). Kitaip tariant, nėra tokio galimo pasaulio, kuriame x egzistuotų, bet neturėtų būtino egzistavimo savybės.

Beje, čia svarbu tai, kad, pasak Plantingos, šiaip jau bet kuris objektas turi egzistavimo savybę kaip būtiną savybę, nes akivaizdu, kad bet kuris objektas turi egzistavimo savybę visuose pasauliuose, kuriuose egzistuoja. Tačiau egzistavimo savybė nėra tapati *būtino egzistavimo* savybei, kurią objektas turi tuo atveju, jei egzistuoja visuose galimuose pasauliuose (*ibid.*, p. 61). Gali kilti klausimas: ar tuomet, kalbant apie Dievą, reiktų sakyti ne tai, kad „Dievas būtinai egzistuoja“, o tai, kad „Dievas būtinai būtinai egzistuoja“ (o savo ruožtu apie bet kurį kitą objektą sakyti teiginį „ X būtinai egzistuoja“)? Čia esama painiavos, kurią Plantinga yra reflektavęs. Anot filosofo, teiginį, turintį formą „ X būtinai egzistuoja“, jis vartoja tik kalbėdamas apie objektus, turinčius būtino egzistavimo savybę. Tuo tarpu tuomet, kai kalba apie visus kitus objektus, jis nesako teiginio „ X būtinai egzistuoja“, o tiesiog sako, kad tas objektas „būtinai turi egzistavimo savybę“ (Plantinga, 1976b, p. 106).

būtybė, kuri turėtų maksimalų tobulumą pasaulyje W ir visuose kituose galimuose pasauliuose. Ši didžiausio didumo riba vadintina *maksimaliu didumu*. Savo ruožtu paaiškinimas, kas yra *maksimalus tobulumas*, pateikiamas (2) argumento teiginyje. Taigi, savo modalinį ontologinį argumentą Plantinga išdėsto taip:

- (1) Iš savybės *turėti maksimalų didumą* išplaukia¹⁶ savybė *turėti maksimalų tobulumą visuose galimuose pasauliuose*.
- (2) Iš *maksimalus tobulumo* išplaukia *visažinystė, visagalybė ir moralinis tobulumas*.
- (3) *Maksimalus didumas* yra galimai egzemplifikuotas.

Kalbant apie bet kurią savybę P , pasakytina, kad jeigu P yra galimai egzemplifikuota, yra pasaulis W ir esmė E taip, kad esmė E yra egzemplifikuota pasaulyje W ir iš jos išplaukia savybė *turėti P pasaulyje W* ¹⁷. Taigi:

- (4) Yra pasaulis W^* ir esmė E^* taip, kad esmė E^* yra egzemplifikuota pasaulyje W^* ir iš jos išplaukia *maksimalaus didumo pasaulyje W^* turėjimas*.

Jeigu pasaulis W^* būtų aktualus, esmė E^* būtų egzemplifikuota objekto, pasižyminčio maksimaliu didumu – o tai (remiantis (1) teiginiu) reiškia, jog šis objektas pasižymėtų maksimaliu tobulumu visuose galimuose pasauliuose. Taigi, jeigu pasaulis W^* būtų aktualus pasaulis, teiginys

- (5) Bet kuriam objektui x tinka tai, kad jeigu objektas x egzemplifikuoja esmę E^* , objektas x egzemplifikuoja savybę *turėti maksimalų tobulumą visuose galimuose pasauliuose*

būtų būtinai teisingas. O tai, kas yra būtinai teisinga, yra būtinai teisinga visuose pasauliuose. Todėl teiginys (5) yra teisingas visuose pasauliuose, taigi, yra būtinas. Vadinasi,

- (6) Iš E^* išplaukia savybė *turėti maksimalų tobulumą visuose galimuose pasauliuose*.

¹⁶ Iš savybės P išplaukia savybė Q , jeigu neegzistuoja toks pasaulis, kuriame egzistuoja objektas x , turintis savybę P , bet neturintis savybės Q (Plantinga, 1974, p. 214, 2 išnaša).

¹⁷ Kaip jau sakyta, esmė yra tokia savybė ar savybių konjunkcija, kuri yra būtina ir pakankama buvimui atskiru individu. Taigi, šiuo atveju norima pasakyti, kad yra galima, jog yra individas, pasižymintis savybe P – būtent tai ir yra galima savybės egzemplifikacija. „Egzemplifikacijos“ terminas čia vartojamas sinonimiškai su vėliau pasirodysiančiu „instanciacijos“ terminu.

Pažymėtina, kad egzemplifikacija nėra tas pats kas egzistavimas: pavyzdžiui, jeigu Sokratas nebūtų egzistavęs, jo esmė nebūtų buvusi egzemplifikuota, bet ji vis tiek būtų egzistavusi (Plantinga, 1976a, p. 155).

Kadangi būtybė turi konkrečią savybę pasaulyje W tik tuo atveju, jei ji egzistuoja tame pasaulyje, iš E^* išplaukia *egzistavimo visuose galimuose pasauliuose* savybė. Taigi, jeigu pasaulis W^* būtų aktualus, savybė E^* būtų egzemplifikuota kažko, kas egzistuoja ir egzemplifikuoja šią savybę visuose galimuose pasauliuose. Vadinasi,

(7) Jeigu pasaulis W^* būtų aktualus, būtų negalima, kad E^* nebūtų egzemplifikuota.

Vėlgi, tai, kas negalima, negalima visuose pasauliuose, todėl yra *faktiškai* negalima, kad E^* nebūtų egzemplifikuota. Todėl gaunama išvada:

(8) Egzistuoja būtybė, kuri turi maksimalų tobulumą visuose pasauliuose.

Kitaip tariant, aktualiame pasaulyje egzistuoja būtybė, kuri yra visažinė, visagalė ir moraliai tobula. Be to, ji egzistuoja ir turi šias savybes visuose galimuose pasauliuose. Ši būtybė, anot Plantingos, ir yra Dievas (Plantinga, 1974, p. 214-216).

Plantingos tyrinėtojų darbuose galima rasti ir paprastesnių šio argumento versijų. Pavyzdžiui, Edwardas Lowe'as Plantingos argumentą rekonstruoja taip:

- (1) Dievas pagal apibrėžimą yra maksimaliai didi būtybė, taigi, būtybė, kurios egzistavimas yra būtinas, o ne atsitiktinis.
- (2) Taip apibrėžtas Dievas *gali* egzistuoti – kitaip tariant, jis *egzistuoja kažkuriame* galimame pasaulyje.
- (3) Tarkime, pasaulis w yra tas galimas pasaulis, kuriame egzistuoja Dievas. Tokiu atveju pasaulyje w yra teisinga, kad Dievas egzistuoja, o iš paties Dievo apibrėžimo plaukia dar ir tai, kad tame pasaulyje jis egzistuoja kaip *būtina* būtybė.
- (4) Tačiau būtina būtybė yra ta, kuri pagal apibrėžimą egzistuoja *visuose* galimuose pasauliuose, jei tik egzistuoja *bent viename* galimame pasaulyje.
- (5) Taigi, Dievas, kuris egzistuoja kaip būtina būtybė pasaulyje w , yra būtybė, kuri egzistuoja *visuose* galimuose pasauliuose, įskaitant *šį*, aktualų pasaulį.
- (6) Todėl Dievas egzistuoja aktualiame pasaulyje (Lowe, 2013, p. 398-399).

Dar paprasčiau argumentą galima pateikti taip: jeigu Dievo sąvoka apskritai nėra analitiškai ydinga (jei nėra loginės būtinybės, kad Dievo nebūtų), Dievo egzistavimas yra logiškai galimas. O tai, išvertus į modalinės logikos kalbą, reiškia, kad Dievas egzistuoja bent viename iš galimų pasaulių (Kardelis, 2008, p. 152). Toliau belieka pasakyti tai: jeigu Dievas egzistuoja bent viename

galimame pasaulyje, jis egzistuoja *visuose* galimuose pasauliuose, įskaitant ir aktualų pasaulį – taip yra todėl, kad Dievas pagal apibrėžimą yra būtybė, egzistuojanti visuose galimuose pasauliuose (Dievas suvokiamas kaip maksimalų didumą turinti būtybė, t. y. ta, kuri egzistuoja ir turi visažinystę, visagalybę bei moralinį tobulumą visuose galimuose pasauliuose). Labai panašiai paprastesnę argumento versiją, beje, pateikia ir pats Plantinga: pakartojęs, jog yra galimas pasaulis, kuriame maksimalus didumas yra egzemplifikuotas, bei „maksimalaus didumo“ ir „maksimalaus tobulumo“ apibrėžimus, filosofas teigia, kad maksimalaus didumo turėjimas yra universali savybė (savybė, kuri arba yra instancijuota visuose pasauliuose, arba nėra instancijuota visai), todėl iš to išplaukia, kad maksimalaus didumo turėjimas yra instancijuotas visuose pasauliuose, įskaitant ir šį, aktualų pasaulį (Plantinga, 1974, p. 216).

Plantingos argumentas suformuluotas remiantis modalinės logikos sistema S5, kuriai būdingas toks principas: galimumo ir būtinumo operatorių eilė yra ekvivalentiška paskutiniam tos eilės operatoriui. Kitaip tariant, pasikartojantys modaliniai operatoriai, nesvarbu, ar jie žymėtų galimumą, ar būtinumą, remiantis S5 sistema, gali būti sutrumpinti paliekant tik paskutinį tos eilės operatorių (Garson, 2013, p. 42). Taigi, pavyzdžiui, iš teiginio „Galima, kad būtina, kad galima, kad *p*“ išvestinas teiginys „Galima, kad *p*“. Būtent šis sistemos S5 principas leidžia Plantingai teigti, kad „tai, kas yra būtinai teisinga, yra būtinai teisinga visuose pasauliuose“ ir kad „tai, kas negalima, negalima visuose pasauliuose“, bei nuo to, kad kažkuriame galimame pasaulyje egzistuoja maksimalų didumą turinti būtybė, pereiti prie to, kad ji egzistuoja visuose galimuose pasauliuose, įskaitant aktualų pasaulį. Mat jeigu, sakykime, tai, kad *negalima, kad p*, galiotų kažkuriame galimame pasaulyje, bet ne aktualiame pasaulyje, tuomet reikėtų sakyti „galima, kad negalima, kad *p*“. Tačiau jau sakyta, kad, kliaujantis S5, pasikartojančių modalinių operatorių eilė gali būti sutrumpinta paliekant paskutinį tos eilės operatorių. Todėl ir žvelgiant iš aktualaus pasaulio perspektyvos šiuo atveju teigtina tiesiog „negalima, kad *p*“. Iš to išplaukia, jog tokie modaliniai faktai kaip „galima, kad *p*“ arba „būtina, kad *p*“ galioja absoliučiai visuose galimuose pasauliuose.

Tuo tarpu kada Plantinga teigia, jog yra galima, kad egzistuoja maksimalų didumą turinti būtybė, būtinumas jau glūdi pačiame šios būtybės apibrėžime, mat, kaip buvo sakyta, maksimalaus didumo savybė implikuoja būtiną egzistavimą. Taigi, teigiama, kad yra galima, jog egzistuoja būtiną egzistavimą turinti būtybė. O kadangi, remiantis S5, modalinių operatorių eilė gali būti sutrumpinta paliekant paskutinį tos eilės operatorių, šiuo atveju galioja principas, jog tai, kas yra galimai būtina, yra būtina. Tai reiškia, jog Plantingos argumentą visiškai trumpai galima nusakyti taip: jeigu galima, kad egzistuoja būtina (būtinio egzistavimo savybę turinti) būtybė, būtina būtybė egzistuoja (Pruss, Rasmussen, 2018, p. 29).

Tiesa, kaip pastebi, pavyzdžiui, Robertas Kane'as, modalinį ontologinį argumentą galima suformuluoti ir kliaujantis silpnesne (sistemos „stiprumas“ bei atitinkamai „silpnumas“ čia

suprastinas taip: sistema A yra stipresnė už sistemą B ta prasme, kad sistema A apima visus sistemos B elementus ir turi bent vieną elementą, kurio neturi sistema B (Rabe *et al.*, 2007, p. 113)) nei S5 sistema. Tam užtenka sistemos B, pagal kurią iš teiginio „Galima, kad būtina, kad *p*“ išplaukia „*p*“ (Kane, 1984, p. 340), t. y., jeigu yra galima, kad būtina, kad kažkas galioja, tas dalykas galioja. Taigi, tokiu atveju tai, kad „Galima, kad būtina, kad Dievas egzistuoja“ leidžia teigti, jog „Dievas egzistuoja“. Kita vertus, kaip buvo parodyta, stipresnė sistema S5 leidžia iškart pereiti prie to, kad Dievas egzistuoja *būtinai*. Todėl nors išvada, gauta remiantis sistema B, gali atrodyti pakankama, ji neabejotinai yra silpnesnė nei išvada, kurią nori prieiti modalinio ontologinio argumento šalininkai: t. y. kad Dievas egzistuoja *būtinai* (Smith, 2014, p. 22-23).

Vis dėlto, grįžtant prie Plantingos argumento, teigtina, kad galima abejoti būtent esminės argumento prielaidos (to, kad maksimalus didumas yra galimai egzemplifikuotas, iš ko išplaukia, jog yra galimas Dievo, pasižyminčio maksimaliu didumu, egzistavimas) teisingumu. Be to, galima kelti klausimą, ar lygiai taip pat nėra galimas ir Dievo *neegzistavimas*. Kaip parodoma kitame poskyryje, kliaujantis Dievo neegzistavimo galimumo prielaida galima suformuluoti argumentą, atvedantį prie išvados, kad Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, neegzistuoja. Vadinasi, norint nuspręsti, kurio iš šių argumentų išvada teisinga, reikalinga nuspręsti tai, kurio iš jų prielaida yra teisinga, tačiau panašu, kad aiškaus atsakymo į šį klausimą nesama. Tokiu atveju teigtina, kad Plantingos modalinis ontologinis argumentas kaip tik ir susiduria su problema, jog įmanoma suformuluoti šiam argumentui analogišką argumentą, grindžiantį Plantingos gautai išvadai prieštaraujantį teiginį, tačiau tai, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga, taip ir lieka neaišku. Tai pagrįsti yra kito poskyrio tikslas.

2.3. Plantingos argumento problemiško pagrindimas

Teigtina, kad Plantingos argumentas problemiškas tuo, jog įmanoma suformuluoti jo išvadai prieštaraujantį teiginį grindžiantį analogišką argumentą, ir nėra aišku, kurio iš argumentų prielaida teisinga. Kliaujantis sistema S5, Plantingos argumentas yra pagrįstas tuo požiūriu, jog iš jo prielaidos išplaukia jo išvada, tačiau išlieka klausimas, ar teisinga argumento prielaida, jog būtinės būtybės egzistavimas yra galimas (maksimalus didumas yra galimai egzemplifikuotas). Pats filosofas pripažįsta, jog jo siūlomas argumentas nėra sėkmingas tuo požiūriu, kad esminė jo prielaida nėra viena iš tų, kurias mažai kas linksta ginčyti ir kurios paprastai figūruoja sėkminguose argumentuose. Kaip tokių visuotinai priimamų prielaidų pavyzdžius Plantinga pateikia Tomo Akviniečio penkių kelių į Dievą prielaidas – teiginius, jog kai kurie dalykai juda, jog dalykai kinta arba jog egzistuoja atsitiktinės būtybės.

Kita vertus, Plantingos teigimu, kartu nesama akivaizdžių priežasčių, kodėl šios prielaidos reikėtų *nepriimti*. Čia filosofas apeliuoja, pavyzdžiui, į kvantinę mechaniką, kuri, anot jo, reikalauja atsisakyti kai kurių logikos dėsnų, ir teigia, kad jeigu būtų tikima tik tuo, kas yra absoliučiai neginčijama, filosofija būtų itin menka ir nuobodi. Taigi, Plantinga nori pasakyti, jog net jei esminė jo siūlomo argumento prielaida nėra vena iš universaliai priimamų prielaidų ir šiuo požiūriu pats argumentas nėra sėkmingas, tai, kad nesama aiškių priežasčių, dėl ko reikėtų *atmesti* esminę argumento prielaidą (net jei daugeliui ji išsyk neatrodo priimtina) reiškia, jog ją priimti vis dėlto yra racionalu. O tokiu atveju racionalu priimti ir argumento išvadą (Plantinga, 1974, p. 218-221).

Tačiau čia svarbiausia tai, jog lygiai tą patį galima pasakyti ir apie kitą prielaidą – t. y. jog yra galima, kad maksimalus didumas nėra egzemplifikuotas, arba, tariant paprasčiau, yra galimas Dievo neegzistavimas. Iš pirmo žvilgsnio tarsi nesama akivaizdžių priežasčių, kodėl šią prielaidą reikėtų atmesti. O jei jų nesama, tuomet ją priimti taip pat yra racionalu. Įdomu tai, kad Plantinga, be kita ko, pats pateikia argumentą, besiremiantį alternatyvia prielaida tai, kuri figūruoja jo modaliniame ontologiniame argumente, bei grindžiantį pastarojo išvadai prieštaraujančią išvadą. Galima kalbėti apie savybę, kurią Plantinga pavadina ne-maksimalumu (*no-maximality*); tai yra tokia būtybių savybė, kuri reiškia, jog maksimaliai didi būtybė neegzistuoja¹⁸. Tokiu atveju formuluotinas toks argumentas:

- (1) Ne-maksimalumas yra galimai egzemplifikuotas.
- (2) Jei ne-maksimalumas yra galimai egzemplifikuotas, maksimalus didumas yra negalimas.
- (3) Vadinasi, maksimalus didumas yra negalimas.

Anot Plantingos, tik vienas – jo pateiktas modalinis ontologinis arba pastarasis – argumentas yra pagrįstas ta prasme, kad turi teisingas prielaidas ir kad iš prielaidų tikrai seka išvada (kuri tad irgi yra teisinga). Tačiau kartu negali būti taip, kad jie abu šia prasme *nėra* pagrįsti (*ibid.*, p. 218-219). Matyti, kad pastarojo argumento išvada prieštarauja Plantingos modalinio ontologinio argumento prielaidai, jog maksimalus didumas yra galimai egzemplifikuotas. Vadinasi (priėmus, kad iš abiejų argumentų prielaidų tikrai seka jų išvados), tik kažkuris vienas iš šių dviejų argumentų turi teisingą prielaidą ir išvadą ir kartu nėra taip, kad jie abu turi *neteisingas* prielaidas ir išvadas, nes pirmojo prielaida nurodo Dievo buvimo galimumą, o antrojo išvada – Dievo buvimo negalimumą, o šie dalykai negali būti abu klaidingi.

Esama ir daugiau būdų parodyti Plantingos modalinio ontologinio argumento problemškumą. Pavyzdžiui, galima pateikti tokį argumentą (labai panašų į pastarąjį Plantingos argumentą):

¹⁸ Kaip aiškina Grahamas Oppy'is, tai reiškia, jog ne-maksimalumo savybė priskirtina kiekvienam esiniui, egzistuojančiam pasaulyje, kuriame nėra maksimaliai didžios būtybės (Oppy, 1995, p. 179).

- (1) Asmuo, gyvenantis pasaulyje be Dievo, yra galimas.
- (2) Vadinasi, Dievas neegzistuoja.

Žodis „Dievas“ čia žymi „būtybę, kuri yra dieviška (visagalė, visažinė ir moraliai tobula) visuose galimuose pasauliuose“. Taigi, jeigu asmuo, gyvenantis pasaulyje be Dievo, yra galimas, tai reiškia, jog egzistuoja galimas pasaulis, kuriame šis asmuo egzistuoja. Kitaip tariant, yra galimas pasaulis, kuriame esama būtybės, gyvenančios pasaulyje be Dievo. Tačiau jeigu Dievo nėra bent viename galimame pasaulyje, jo apskritai nėra, nes Dievas pagal apibrėžimą yra būtybė, egzistuojanti visuose galimuose pasauliuose. Kitaip tariant, Dievas iš principo negali egzistuoti mažesniame galimų pasaulių kiekyje nei *visi galimi pasauliai*, todėl nutarus, kad jis neegzistuoja bent viename, iš to išplaukia, kad jis neegzistuoja visai. Taigi, iš to, kas pasakyta, išplaukia, kad Dievas neegzistuoja nei viename galimame pasaulyje, įskaitant ir aktualų pasaulį (Forgie, 1991, p. 129-130), o tai prieštarauja Plantingos modalinio ontologinio argumento išvadai. Žinoma, čia vėlgi svarbu tai, ar teisinga yra argumento prielaida, jog asmuo, gyvenantis pasaulyje be Dievo, yra galimas. Tačiau panašu, kad bent jau iš pirmo žvilgsnio tokia galimybė neatrodo iš principo atmestina.

Vadinasi, norint sužinoti, kurio iš argumentų – argumento, grindžiančio Dievo buvimą, ar argumento, grindžiančio Dievo nebuvimą, – išvada teisinga, reikia išsiaiškinti, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga. Bet, panašu, kad klausimas, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga, taip ir lieka neatsakytas. Priimant, kad iš abiejų argumentų prielaidų tikrai seka jų išvados, ir matant, kad abiejų argumentų išvados prieštarauja viena kitai, iš to išplaukia, jog minėtos prielaidos negali būti abi teisingos; kartu, kaip sakyta, anot Plantingos, nėra akivaizdžių priešasčių, kodėl reikėtų nepriimti Dievo galimumo prielaidos. Bet taip pat jau buvo sakyta, kad nėra akivaizdžių priešasčių, kodėl reikėtų nepriimti kitos – Dievo *nebuvim*o galimumo prielaidos. Atrodo, kad, priėmus visa tai, kas ką tik pasakyta, patenkama į aklavietę tuo požiūriu, jog tampa absoliučiai neaišku, kurią iš prielaidų vis dėlto vertėtų pasirinkti kaip teisingą.

Anot Johno Mackie'o, pasirinkti vieną iš jų kaip teisingą yra racionalu nebent tuo požiūriu, kuriuo racionalu daryti vieną iš dviejų dalykų, iš kurių vieną padaryti privalai. Bet jei Plantinga norėjo pasakyti tik tiek, tuomet jo susitelkimas būtent į Dievo galimumo prielaidos savaiminį neatmestinumą yra klaidinantis, nes tokiu atveju gali atrodyti, kad Dievo galimumo prielaidą priimti yra *racionaliau* nei ją atmesti (Mackie, 1982, p. 61). Kita vertus, panašu, jog kažkurios iš minėtų (Dievo egzistavimo galimumo ir jo neegzistavimo galimumo) prielaidų pasirinkimas nėra tapatus atvejui, kada reikia padaryti kažkurį vieną iš dviejų dalykų. Kaip teigia Michaelas Tolley'is, čia, regis, pamirštama dar viena išeitis – nepriimti *nei vienos* iš minėtų (Dievo egzistavimo galimumo ir jo neegzistavimo galimumo) prielaidų kaip teisingos. Taip yra todėl, kad nėra pagrindo, kurią

prielaidą reiktų priimti kaip teisingą, jei joms abiem priskiriama vienoda – ½ – tikimybė (Tooley, 1981, p. 424). Šią išeitį vėliau pažymi ir Mackie'is (Mackie, 1982, p. 61).

Čia reikia atkreipti dėmesį į dar vieną dalyką. Teigtina, jog Dievas bet kuriuo atveju arba egzistuoja, arba ne. Kitaip tariant, atsakymas į šį klausimą egzistuoja, nors mes jo ir nežinome. Toliau galima sakyti, kad jeigu Dievo esama, tuomet akivaizdu, jog jo egzistavimas yra ir galimas. Kitaip tariant, jei Dievas egzistuoja, jis egzistuoja visuose *galimuose* pasauliuose, taigi, Dievo buvimas neabejotinai yra *galimas*. Kita vertus, jei Dievo nėra, tuomet jo neegzistavimas yra ir galimas, nes tokiu atveju Dievas, suprantamas kaip būtybė, egzistuojanti visuose galimuose pasauliuose, neegzistuoja, kitaip tariant, Dievo nėra nei viename *galimame* pasaulyje. Kartu tai reiškia, kad jei Dievas yra, jo negali nebūti, nes jis egzistuoja *visuose* galimuose pasauliuose. Kitaip tariant, tokiu atveju Dievo nebuvimo galimybė neegzistuoja. Kita vertus, jei Dievo nėra, tuomet, panašu, jo *negali būti*, nes Dievas pagal apibrėžimą yra visuose galimuose pasauliuose egzistuojanti būtybė, todėl arba, jei ji egzistuoja, ji egzistuoja visuose galimuose pasauliuose, arba, jei ji neegzistuoja, ji neegzistuoja nei viename iš jų (mat bet kokia Dievo buvimo galimybė vestų į jo (būtiną) buvimą).

Vadinasi, jei Dievas egzistuoja, jis ir gali egzistuoti, o jei jis neegzistuoja, jo neegzistavimas yra galimas. Būtent pirmosios iš šių implikacijų konsekventą Plantinga pasirenka kaip savo modalinio ontologinio argumento prielaidą. Tačiau lieka neaišku, kodėl pirmenybę reiktų teikti Dievo egzistavimo, o ne jo neegzistavimo galimybei. Kitaip tariant, pasirodo, jog pats šių galimybių pasirinkimas priklauso nuo to, ar Dievas apskritai egzistuoja, tačiau atsakymo į šį klausimą mes tiesiog nežinome. Jei nežinome, kurios iš minėtų implikacijų antecedentas teisingas, negalime nuspręsti ir to, kurios iš jų konsekventas yra teisingas. Taigi, nėra aišku, kurią galimybę – Dievo buvimo ar jo nebuvimo – reikia pasirinkti kaip realią galimybę (kalbant Plantingos terminais – loginę galimybę plačiaja prasme). Tokiu atveju Plantingos modalinis ontologinis argumentas laikytinas problemišku būtent tuo požiūriu, jog, panašu, jis neprideda nieko (reikšmingai) naujo prie mūsų turimo žinojimo. Jei lieka neaišku, kuri – Dievo buvimo ar jo nebuvimo – galimybė yra teisinga, lygiai taip pat lieka ne daugiau aišku ir tai, kurio – modalinio ontologinio ar jam analogiško, Dievo neegzistavimą grindžiančio – argumento išvada teisinga. Todėl sunku suprasti, kaip šis modalinis ontologinis argumentas gali sustiprinti manymą, jog Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, egzistuoja. Kaip teigia Mackie'is, nėra aišku, kuria prasme Plantingos argumentas yra „pergalingas¹⁹“, nes nėra jokio konkuruojančio požiūrio, kurį šis argumentas atremtų (*ibid.*, p. 62).

¹⁹ Plantingos knygoje *The Nature of Necessity* esantį poskyrį, kuriame pateiktas šiame darbe nagrinėjamas modalinis ontologinis argumentas, autorius pavadino „Pergalinga modaline versija“ (Plantinga, 1974, p. 213).

Panašų argumentą formuluoja Williamas Rowe'as, kuris teigia, jog norėdami sužinoti, ar Dievo galimumo prielaida teisinga, turime žinoti tai, ar Dievas egzistuoja aktualiame pasaulyje. Taip yra todėl, kad jeigu visažinė, visagalė ir moraliai tobula būtybė neegzistuoja aktualiame pasaulyje, tuomet ji tiesiog *nėra maksimaliai didi būtybė* (Rowe, 2009, p. 89). Kitaip tariant, jei Dievas (taip, kaip jį apibrėžia Plantinga) neegzistuoja aktualiame pasaulyje, tuomet kalbėdami apie Dievą mes kalbame apie būtybę, kuri neatitinka jos apibrėžimo (būtybė, egzistuojanti *visuose* galimuose pasauliuose). Kita vertus, jeigu tuomet, kada sakome, jog Dievas yra galimas, turime pretenziją kalbėti apie būtiną būtybę, t. y. būtybę, egzistuojančią visuose galimuose pasauliuose, turime turėti galvoje būtybę, kuri egzistuoja *ir aktualiame* pasaulyje. Kitaip tariant, teigdami Dievo galimumą, turime turėti galvoje ir aktualiame pasaulyje egzistuojančią būtybę. Bet jei nežinome, ar pastarajame Dievas egzistuoja, negalime *tvirtai* teigti to, kad jis yra galimas.

Tačiau jeigu yra taip, pasirodo, jog, norint priimti modalinio ontologinio argumento prielaidą, reikia išsiskirti būti priėmus ir jo išvadą. O tokiu atveju pats argumentas tampa perteklinis. Būtent dėl šios priežasties esama manymo, kad pastarasis nepagrindžia ne tik teizmo teisingumo, bet ir jo racionalumo (Forgie, 1991, p. 131).

Aišku, galima teigti, kad pačioje Dievo sąvokoje, kurią pateikia Plantinga, savaime nesama nieko prieštaringo. Tačiau lieka neaišku, ar vien tik to pakanka, kad būtų galima priimti Dievo egzistavimo galimumą. Čia esama skirtumo: pasakyti, kad kažkokios būtybės sąvoka nėra vidujai prieštaringa, savaime dar neužtikrina to, jog tos būtybės *egzistavimas yra galimas*. O jei nuo pirmojo dalyko visgi pereinama prie antrojo, tuomet teigtina, kad tai yra nepagrįstas perėjimas nuo silpnesnės prie stipresnės loginio galimumo sampratos (McGrath, 1990, p. 211-212). Panašiai teigia ir Jordanas Sobelis, anot kurio, tarkime, burtininko (egzistavimo) galimumas negali būti apspręstas *a priori*, nes iš burtininko egzistavimo galimumo išplaukia burtininkų buvimas, apie kurį nesužinoma *a priori*. Atitinkamai galima manyti, jog ir tuomet, kada kalbama apie maksimaliu didumu pasižyminčią būtybę, tik jos *sąvokos neprieštaringumas*, bet ne jos egzistavimo galimumas gali būti apspręstas *a priori* (Sobel, 2009, p. 96-97). Apskritai, galima sakyti, kad gebėjimas pamanyti (*conceive*) kažkokios būtybės egzistavimą yra geriausiu atveju episteminė kategorija (Zhang, 2014, p. 281, 11 išnaša), o tai reiškia, jog tokios būtybės buvimas yra galimas *atsižvelgiant į mūsų turimą žinojimą*, bet tai dar neužtikrina, kad jis yra galimas *apskritai*. Negana to, juo labiau neaišku lieka tai, kodėl Dievo buvimo galimybė turėtų būti priimtinesnė už jo nebuvimo galimybę, jeigu laikomasi nuostatos, kad pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvoka taip pat nėra prieštaringa. Todėl panašu, kad bent jau tada, kada nesama jokių papildomų argumentų, galinčių padėti nuspręsti, kuri iš minėtų (Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo) prielaidų vis dėlto yra teisinga, modalinis ontologinis argumentas atrodo patekęs į aklavietę. Jei nėra aišku, kurio – ontologinio argumento ar jo išvadai prieštaraujančią išvadą grindžiančio argumento – prielaidą

pasirinkti kaip teisingą, tuomet nei vienas iš šių argumentų neprideda jokio papildomo žinojimo prie *jau turimos* nuostatos, kad Dievas arba egzistuoja, arba ne. Pasirinkus Dievo galimumo prielaidą kaip teisingą, gaunama išvada, kad Dievas egzistuoja, o pasirinkus Dievo neegzistavimo galimumo prielaidą, gaunama išvada, kad Dievas neegzistuoja, tačiau aiškumo, kurią prielaidą pasirinkti, nesama.

Apibendrinant tai, kas pasakyta šiame poskyryje, teigtina, jog Plantingos modalinis ontologinis argumentas problemiškas tuo, jog nėra aišku, ar teisinga yra jame figūruojanti Dievo egzistavimo galimumo prielaida, ar alternatyvi – Dievo neegzistavimo galimumo prielaida, o be šito žinojimo savo ruožtu nepavyksta nuspręsti, ar teisinga būtent Plantingos pateikto ontologinio argumento, ar analogiško, Dievo nebuvimą grindžiančio argumento išvada. Kaip buvo parodyta, galima sukonstruoti argumentą, kurio prielaida yra Dievo nebuvimo galimumas ir kuris atveda į išvadą, kad Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, neegzistuoja. Priimant, kad iš abiejų argumentų prielaidų plaukia jų išvados ir matant, kad abiejų argumentų išvados viena kitai prieštarauja, iš to išplaukia, kad tik viena iš prielaidų yra teisinga ir kartu kad jos negali būti abi klaidingos. Taigi, tam, kad būtų galima nuspręsti, kurio iš šių dviejų argumentų išvada teisinga, reikalinga nuspręsti, kurio iš jų prielaida teisinga, tačiau šis klausimas taip ir lieka neatsakytas. Akivaizdu tai, kad jei Dievas egzistuoja, jis yra ir galimas, o jei jis neegzistuoja, jo neegzistavimas yra galimas, tačiau nežinant to, ar Dievas egzistuoja, neaišku lieka ir tai, ar jo egzistavimas iš tiesų galimas. Šiuo požiūriu pasirodo, jog norint priimti ontologinio argumento prielaidą reikia būti iš anksto priėmus ir jo išvadą, tačiau tokiu atveju pats argumentas tampa nebereikalingas. Savo ruožtu priėmus nuostatą, kad abi – tiek Dievo egzistavimo galimumo, tiek jo neegzistavimo galimumo – prielaidos yra vienodai tikėtinos, racionalu atrodo nei vienos iš jų nepriimti kaip teisingos. Mat jei iš anksto aišku, kad priėmus pirmąją prielaidą bus gauta išvada, jog Dievas egzistuoja, o priėmus antrąją prielaidą – išvada, jog Dievas neegzistuoja, ir kartu manoma, kad abi prielaidos vienodai tikėtinos, nėra prasmės apskritai rinktis kurios nors iš jų. Situacija, kurioje atsiduriama, neprideda jokio naujo žinojimo prie *jau turimo* supratimo, kad Dievas bet kuriuo atveju arba egzistuoja, arba ne.

2.4. Kontrargumentai ir jų atrėmimas

Šio poskyrio tikslas yra pateikti tris kontrargumentus praeitame poskyryje išdėstytam požiūriui bei parodyti jų netinkamumą.

Pirmiausia, galima klausti, ar Dievo sąvokos neprieštarinumas yra *to paties rango* dalykas kaip ir pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvokos neprieštarinumas. Galbūt tai, kad šios abi sąvokos yra neprieštaringos, vis dėlto implikuoja, kad būtent Dievo *egzistavimo* galimybė yra

tikėtina labiau? Žinoma, kaip jau sakyta, galima apskritai abejoti tuo, ar iš kažkokio dalyko sąvokos neprieštaringumo išplaukia to dalyko galimumas, tačiau šiuo atveju tarkime, kad taip ir yra. Galbūt tokiu atveju teigtina, jog Dievo egzistavimo galimumas vis dėlto yra tikėtinas labiau nei jo neegzistavimo galimumas?

Tačiau ir priimant, jog iš tiesų gali būti taip, kad nors tiek Dievo, tiek pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvokos nėra prieštaringos, Dievo egzistavimo galimumas yra labiau tikėtinas nei jo neegzistavimo galimumas, kartu tenka pasakyti, kad vis dėlto lieka neaišku, kas konkrečiai lemia tokią išvadą. Kitaip tariant, reikalingas specialus pagrindimas, kodėl reikėtų manyti, kad Dievo sąvokos neprieštaringumas yra ne to paties rango dalykas kaip pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvokos neprieštaringumas. Ar tai reiškia, jog kadangi pats Dievo sąvokos turinys diktuoja, jog Dievas yra visiškai unikali (visagalė, visažinė ir moraliai tobula) būtybė, šios sąvokos neprieštaringumas reiškia kažką daugiau nei bet kurios kitos sąvokos neprieštaringumas? Tačiau, vėlgi, lieka neaišku, kodėl reikėtų taip manyti, juo labiau, kad, panašu, įmanoma suformuluoti ir kitų itin unikalių (drakono, raganos ir pan.) sąvokų. Žinoma, galima sakyti, kad būtent Dievo sąvoka žymi tokį galios, žinojimo ir moralinio gerumo kiekį, kuris yra didžiausia žmogaus protui suvokti galima riba, todėl Dievo sąvoka yra unikali ne tiek savo retumu, kiek savo *ribiškumu*²⁰. Tačiau tai vis tiek neatsako į klausimą, kodėl Dievo sąvokos neprieštaringumas turėtų būti traktuojamas kaip ypatingas implikacijas turįs dalykas, t. y. kodėl reikėtų manyti, kad Dievo sąvokos neprieštaringumas reiškia šį tą daugiau nei pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvokos neprieštaringumas, nepaisant to, kad abi šios sąvokos nėra prieštaringos. Nesant tokio pagrindimo, čia aptarta galimybė gali būti traktuojama kaip tam tikra intuicija, kuri vis dėlto neturi aiškios teorinės vertės. Kitaip tariant, nesant aiškaus pagrindimo, tai lieka tik spekuliacija, kurios teisingumas lieka neįrodytas.

Dar vienas kontrargumentas, kurį galima pateikti praeitame poskyryje išdėstytam požiūriui, yra tai, kad, kaip jau buvo pastebėta, pats Plantinga fiksuoja, jog jo modalinis ontologinis argumentas *neįrodo* būtinios būtybės egzistavimo. Filosofas pats parodo, kad įmanoma suformuluoti labai panašų argumentą, grindžiantį maksimaliu didumu pasižyminčios būtybės egzistavimo negalimumą, vadinasi, Plantinga aiškiai reflektuoja, jog jo pateiktas modalinis argumentas neįrodo Dievo egzistavimo. Todėl jeigu tai, kas pasakyta praeitame poskyryje, didele dalimi plaukia iš paties Plantingos požiūrio, galima klausti, ar tokia kritika Plantingos argumentui apskritai yra reikšminga. Juk filosofas reflektuoja savo argumento ribotumą; jis teigia, jog kadangi yra racionalu priimti esminę ontologinio argumento prielaidą, racionalu priimti ir jo išvadą, bet kartu pažymi, kad

²⁰ Johnas Findlay'us tai sieja su religiniu garbinimu: esą tam, kad galėtume garbinti tam tikrą objektą, turime manyti, kad pastarasis ženkliai mus lenkia savo turima galia, žinojimu ar kitomis vertingomis savybėmis (Findlay, 1948, p. 179).

galbūt tai ir yra viskas, ko galima tikėtis iš šio argumento²¹ (Plantinga, 1974, p. 221). Tuo tarpu į Mackie'io pastabą, kad tokiu atveju nėra aišku, kodėl Plantinga traktuoja savo argumentą kaip „pergalingą“, galima atsakyti teigiant, kad tai reiškia viso labo tai, jog Plantinga mano, kad jo argumentas nepasižymi grynai formaliomis ydomis, kuriomis, anot jo, pasižymėjo pirmtakų ontologiniai argumentai. Vadinasi, pasakymas, kad įmanoma suformuluoti Plantingos argumentui analogišką argumentą, grindžiantį Plantingos gautai išvadai prieštaraujantį teiginį, ir kad nėra aišku, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga, griežta prasme nėra laikytinas priekaištu Plantingos argumentui tuo požiūriu, jog Plantinga pats fiksuoja šį dalyką ir teigia, kad turbūt net nereikia puoselėti ambicijų ontologiniu argumentu parodyti kažką daugiau nei vien tik tai, kad manymas, jog Dievas egzistuoja, yra tiek pat racionalus, kiek ir šiam manymui prieštaraujantis įsitikinimas.

Net ir sutinkant su šia pastaba, čia svarbus jau minėtas Mackie'o pastebėjimas, kad Plantinga koncentruojasi būtent į Dievo galimumo prielaidos priėmimo racionalumą, kas gali klaidinti ir sudaryti įspūdį, jog šią prielaidą priimti racionaliau nei ją atmesti. Be to, panašu, kad Plantingos pastebėjimai čia vis tiek išlieka dviprasmiški. Viena vertus, filosofas pateikia sudėtingą argumentą, kuriuo grindžia tai, kad Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, egzistuoja, kita vertus, vėliau teigia, kad galbūt iš šio argumento nereikia tikėtis nieko daugiau kaip tik parodymo, kad manymas, jog Dievas egzistuoja, yra racionalus. Bet ar iš anksto priėmus nuostatą, kad nėra aiškių priežasčių, kodėl ši nuostata atmestina, tai nebūtų aišku ir nepateikus modalinio ontologinio argumento? Plantingos argumentas vis tiek laikytinas problemišku tuo požiūriu, jog tokiu atveju lieka neaiški jo teorinė vertė. Kaip teigia Richardas Gale'as, Plantingos modalinis ontologinis argumentas bet kuriuo atveju vertingas tuo, kad jis parodo, jog nėra neracionalu manyti, jog esama Dievo, nes argumentas yra pagrįstas (*valid*) bei turi prielaidą, kurios teisingumas yra tiek pat tikėtinas, kiek ir jos neteisingumas (Gale, 2012, p. 168). Panašiai pažymi Prussas ir Rasmussenas, anot kurių, šie du (Plantingos modalinis ontologinis ir jam analogiškas kontrargumentas) argumentai parodo, kad tik viena – Dievo egzistavimo galimumo arba jo neegzistavimo galimumo – prielaida yra teisinga, mat jos negali būti teisingos abi kartu (Pruss, Rasmussen, 2018, p. 32). Tačiau jeigu čia kalbama ne apie epistemines galimybes, arba tai, kas galima priklausomai nuo mūsų turimo žinojimo, o apie realiai egzistuojančias galimybes (kalbant Plantingos terminais – logines galimybes plačiąja prasme), ar nėra taip, jog, jei Dievas suprantamas būtent kaip maksimaliu didumu pasižyminti būtybė, ir be modalinio ontologinio argumento yra aišku, kad tik viena iš minėtų galimybių yra teisinga? Jau buvo parodyta, kad jei taip suprantamas Dievas egzistuoja, tuomet jis yra galimas ir jo nebuvimas yra negalimas, o jei jis neegzistuoja, tuomet galimas jo neegzistavimas ir negalimas jo

²¹ Kaip pastebi Oppy'is, panašu, kad Plantinga nėra ypač susirūpinęs tuo, jog jo modaliniam ontologiniam argumentui galima lengvai sukonstruoti analogišką kontrargumentą. Anot Oppy'io, tai indikuoja, jog tai, kaip Plantinga supranta ontologinių argumentų prasmę, skiriasi nuo filosofo pirmtakų turėto supratimo (Oppy, 1995, p. 179, 11 išnaša).

egzistavimas; vadinasi, tai, kad tik viena iš minėtų galimybių yra teisinga, aišku vien iš to, kaip yra apibrėžiamas pats Dievas, bei nuostatos, kad bet kuriuo atveju ši būtybė arba egzistuoja, arba ne. Tam nebūtina formuluoti nei ontologinio, nei jam analogiško kontrargumento. Dėl to klausimas, kokia konkrečiai yra teorinė pastarųjų vertė, išlieka.

Galiausiai, galima teigti, kad į Plantingos modalinį ontologinį argumentą reikia žvelgti platesniame kontekste, kas reiškia, jog gali egzistuoti kitų, su šiuo argumentu tiesiogiai nesusijusių priešasčių, skatinančių priimti Dievo galimumo prielaidą kaip teisingą. Pavyzdžiui, Anthony'is Andersonas teigia: „Netikiu savarankiškais (*stand-alone*) filosofiniais argumentais arba bent jau abejoju, kad tokių apskritai esama ten, kur sprendžiamos pamatinės problemos“. Taigi, šiuo atveju, anot Andersono, reikalinga atsižvelgti į visą mūsų turimą akivaizdumą, grindžiantį Dievo egzistavimą (Anderson, 2012, p. 306). Tai savo ruožtu gali suteikti daugiau aiškumo mėginant atsakyti į klausimą, kuri prielaida – Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo – yra teisinga.

Galima sakyti, kad praeitame skyriuje išdėstytas priekaištas Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui pateiktas neatsižvelgus būtent į tai, jog mes apskritai galime turėti pagrindo priimti Dievo egzistavimą, kas kartu padėtų pagrįsti pagrindinę šio argumento prielaidą. Pavyzdžiui, Robertas Adamsas teigia, kad Dievo kaip būtinai egzistuojančios būtybės buvimas itin dera su intuityviai priimtiniu supratimu apie logikos ir matematikos tiesų prigimtį. Kai mąstome apie logiką ir matematiką, intuityviai jaučiame, kad matematikos ir logikos tiesos nėra tiesiog mūsų kūrinys ir kad jos giliai įsišaknijusios tikrovėje. Mums atrodo, kad įvairūs abstraktūs objektai, tokie kaip santykiai, savybės, skaičiai ir pan., egzistuoję net tada, jei žmonės niekada nebūtų egzistavę. Kita vertus, drauge atrodo, kad tokių objektų nebūtų, jeigu jie neglūdėtų kokios nors protingos būtybės intelekto. Todėl ši intuicija itin dera su manymu, jog egzistuoja būtina, visažinė būtybė, kurios intelekto ir glūdi logikos ir matematikos tiesos (Adams, 1988, p. 30-31). Prussas savo ruožtu nurodo, kad manymo, jog Dievas (čia Prussas jį supranta kaip maksimaliai didžią būtybę) egzistuoja, priėmimas teikia akivaizdžią intelektinę naudą ir gerovę atskiriems individams ir bendruomenėms. Tikėjimas, jog esama Dievo, leidžia žmonėms traktuoti vieni kitus kaip Dievo kūrinius, suteikia gilų gyvenimo prasmės jausmą, moralines gaires. Prussas teigia, kad tai, jog tam tikras įsitikinimas turi didelę motyvacinę galią žmonių gyvenimuose bei skatina gyventi dorybingą gyvenimą, prisideda prie tikėtinumo, jog tas įsitikinimas yra teisingas (Pruss, 2010, p. 236).

Tačiau tokiu atveju reikia atsižvelgti ir į tai, jog esama argumentų, grindžiančių nuostatai, kad Dievas egzistuoja, prieštaraujančių manymą, t. y. manymą, jog Dievas neegzistuoja. Pavyzdžiui, Sobelis čia pažymi blogio ir kančios egzistavimo faktą (Sobel, 2009, p. 97), kuris komplikuoja nuostata, jog esama visagalės ir kartu moraliai tobulos būtybės. Prussas, be kita ko, taip pat pažymi, kad norint pilnai įvertinti Dievo egzistavimo tikėtinumą reikalinga įvertinti ir Dievo nebuvimą

grindžiančius argumentas, kas visų pirma reiškia atožvalgą būtent į blogio egzistavimo faktą (Pruss, 2010, p. 248).

Be to, čia vis tiek lieka neaišku, kokią konkrečią teorinę vertę turi būtent modalinis ontologinis argumentas (ar jam analogiškas kontrargumentas). Jeigu tam, kad būtų galima nuspręsti, kuri – Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo – prielaida teisinga, reikia atsižvelgti į kitus Dievo buvimo ir jo nebuvimo argumentus, tuomet panašu, kad atsakinėjant į klausimą, ar Dievo, kurį suprantame kaip būtiną būtybę, iš tiesų esama, nei modalinio ontologinio, nei priešingą išvadą grindžiančio argumento nėra neprireiks. Kitaip tariant, jei tam, kad būtų galima nuspręsti, kuri – Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo – prielaida teisinga, reikia išsiaiškinti, ar Dievo apskritai esama, nei modalinis ontologinis, nei jo išvada prieštaraujančią išvadą grindžiantis argumentas nepridės nieko naujo prie gauto atsakymo į klausimą, ar Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, egzistuoja. Čia, be kita ko, svarbu tai, jog atrodo, kad atsakymas į šį klausimą, apsvarsčius Dievo buvimo ir nebuvimo argumentus, neturės šimtaprocentinio tikrumo. Tarkime, turimi argumentai skatins manyti, kad Dievo egzistavimas yra labiau tikėtinas nei jo neegzistavimas. Tačiau tokiu atveju vis tiek liks neaišku, kurią – Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo – prielaidą pasirinkti kaip teisingą, nes, kaip jau buvo parodyta, tai ir priklauso nuo to, ar Dievas apskritai egzistuoja: jei jis egzistuoja, tuomet jis yra galimas, jei jis neegzistuoja, jis yra negalimas. Neturint tikslaus atsakymo į klausimą, ar Dievas egzistuoja, nepavyks tvirtai pasirinkti ir vienos iš minėtų prielaidų. Taigi, vėl sugrįžtama prie praeitame poskyryje aptartos problemos.

Kada Adamsas teigia, jog svarstant apie tai, ar Dievo galimumo prielaida teisinga, reikia koncentruotis į išorinius dalykus, padedančius spręsti apie Dievo buvimą (Adams, 1988, p. 31), su tuo galima sutikti, tačiau tokiu atveju vis tiek lieka neaišku, kokį naują žinojimą galėtų suteikti būtent modalinis ontologinis ar jam analogiškas kontrargumentas. Jeigu, apsvarsčius turimus Dievo buvimo ir jo nebuvimo argumentus, išvada apie Dievo egzistavimą nebus šimtu procentų tiksli, nepavyks tiksliai pasakyti ir to, kuri – Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo – prielaida teisinga. O negalėjimas to padaryti ir yra, kaip sakyta, esminė Plantingos argumento problema. Liekama su žinojimu, kad pasirinkus Dievo galimumo prielaidą, bus gauta išvada, kad Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, tikrai egzistuoja, o pasirinkus Dievo neegzistavimo galimumo prielaidą, bus gauta išvada, kad Dievas tikrai neegzistuoja. Tačiau tai, kurią prielaidą pasirinkti kaip teisingą, liks neaišku.

3. Prusso ir Rasmusseno kritikos Swinburne'o argumentui negaliojimas

Šio skyriaus tikslas yra pagrįsti antrąjį darbo tezės elementą, t. y. parodyti, kad negalioja Prusso ir Rasmusseno kritika Swinburne'o argumentui, remiančiam požiūrį, kad tiek Dievo, tiek kitų objektų egzistavimas nėra logiškai būtinas. Prussas ir Rasmussenas įrodinėja, kad šis argumentas problemiškas tuo, jog įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą, ir nėra aišku, kurio iš šių dviejų argumentų prielaida teisinga. Norint parodyti šios Prusso ir Rasmusseno kritikos nepagrįstumą, visų pirma reikia išnagrinėti Swinburne'o loginių modalumų sampratą, kuria paremtas jo argumentas, grindžiantis nuostata, jog nei Dievo, nei kokių nors kitų objektų egzistavimas nėra logiškai būtinas. Tai padarius, pateikiamas pats Swinburne'o argumentas, o tuomet – nurodyta Prusso ir Rasmusseno kritika jam. Galiausiai, parodomas šios kritikos negaliojimas.

3.1. Swinburne'o loginių modalumų samprata

Prieš pradėdant nagrinėti Swinburne'o argumentą, skirtą pagrįsti nuostatai, jog objektų egzistavimas nėra logiškai būtinas, reikalinga apžvelgti Swinburne'o loginių modalumų sampratą. Kaip sakyta pirmajame šio darbo skyriuje, „loginių modalumų“ terminas čia vartojamas būtent Plantingos pasiūlyta prasme, t. y. suprantant loginius modalumus kaip tai, kas skirstytina į loginius modalumus siaurąja prasme bei loginius modalumus plačiąja prasme. Tai, ką Plantinga bendrai vadina „loginiais modalumais“, daugiau mažiau atitinka tai, ką Swinburne'as vadina „metafiziniais modalumais“ (Swinburne, 2015, p. 225, 5 išnaša), tačiau siekiant vienodo terminų vartojimo šiame darbe tai vadinama būtent loginiais modalumais.

Swinburne'o požiūriu, loginiai modalumai priskirtini ne teiginiams, o sakiniams, kurie yra konkrečių asmenų konkrečiu laiku ir konkrečioje vietoje pasakytos ar užrašytos kalbinės išraiškos. Čia svarbu pabrėžti, kad Swinburne'as save priskiria loginiams nominalistams (loginį nominalizmą autorius apibrėžia kaip tezę, jog *a priori* būtinų tiesos²² priklauso visų pirma sakiniams ir priklauso išimtinai nuo kalbinių konvencijų (Swinburne, 2010, p. 311)) ir mano, jog teiginiai apskritai neegzistuoja. Egzistuoja konkretūs sakiniai, o teiginiai – ne, nepaisant to, jog apie pastaruosius patogu kalbėti taip, *tarsi* šie egzistuotų. Grįžtant prie jau minėtų pavyzdžių, galima kalbėti apie konkrečius sakinius, tokius kaip „Karalius yra nuplikęs“ ir „The king is bald“, bei teiginį, kurį

²² Čia turimos galvoje ne tik *a priori* būtinų, bet ir *a priori* galimų ir pan. tiesos – Swinburne'as tiesiog kalba apie būtinumą kaip apie svarbiausią modalumą. Vartojant „būtinumo“ terminą, galima paaiškinti ir kitus modalumus (Swinburne, 1994, p. 95).

išreiškia šie sakiniai. Sakiniai išreiškia tą patį teiginį, jei ir tik jei jie yra sinonimiški (Swinburne, 2007, p. 8). Šiaip ar taip, Swinburne'o požiūriu, teiginys, kurį išreiškia sinonimiški sakiniai, neegzistuoja jokia savarankiška forma – apie jį apskritai pavyksta kalbėti tik todėl, kad egzistuoja minėti sakiniai. Jeigu nebūtų šių sakinių, negalėtume kalbėti ir apie jų išreiškiamą teiginį. Plantinga, kaip minėta, savo ruožtu pripažįsta teiginių egzistavimą, todėl, remiantis šiuo požiūriu, visai nesvarbu, ar konkretus teiginys yra išreiškiamas sakiniiais – jis egzistuoja nepriklausomai nuo to. Tuo tarpu remiantis Swinburne'o požiūriu, pradėti reikia būtent nuo sakinių: kadangi egzistuoja sakiniai, žmonės pastebi, jog kai kurie sakiniai išreiškia tą patį teiginį (yra sinonimiški), bet, nepaisant to, pastarasis neturi jokio realaus egzistavimo – kalbėjimas apie teiginius yra tiesiog papildomas būdas kalbėti apie sakinius. Kaip teigia Swinburne'as, mes negalime niekaip sąveikauti su teiginiais (Swinburne, 2012, p. 358), tačiau galime stebėti žmones, ištariančius ar užrašančius konkrečius sakinius. Žmogus, mokantis lietuvių ir anglų kalbas, supranta, jog sakiniai „Karalius yra nuplikęs“ ir „The king is bald“ yra sinonimiški. Bet tai nereiškia, kad šis teiginys, kurį išreiškia abu minėti sakiniai, egzistuoja nepriklausomai nuo žmonių kalbų, Swinburne'o žodžiais tariant, „platoniškose dausose“ (Swinburne, 2010, p. 324). Apie teiginį galima kalbėti nebent patogumo sumetimais, nurodant į konkrečių sakinių sinonimiškumą, tačiau priskirti teiginiams savarankiško egzistavimo, Swinburne'o požiūriu, tiesiog nėra pagrindo (Swinburne, 2012, p. 358-359).

Vadinasi, ir modalumai priskirtini būtent sakiniams, o teiginiams – tik išvestine prasme (Swinburne, 2015, p. 227). Būtent sakiniai turi konkretų loginį statusą – tarkime, yra logiškai būtini, tad panašiai galima kalbėti ir apie logiškai būtinus teiginius. Tai vėlgi reiškia, kad priskirti modalumus teiginiams, kaip ir apskritai apie juos kalbėti, galima grynai patogumo sumetimais, tačiau tai jokių būdu neimplikuoja, kad teiginiai yra tai, kas realiai egzistuoja ir pasižymi konkrečiais modalumais.

Tai paaiškinus, galima pereiti prie to, kaip Swinburne'as supranta logiškai būtinus, logiškai galimus ir kitus loginiais modalumais pasižyminčius sakinius. Loginius (kalbant Swinburne'o terminais – metafizinius) modalumus filosofas skirsto į *a priori* modalumus bei *a posteriori* modalumus²³. Pirmiausia bus aptarti pirmieji. *A priori* būtinas sakinytis, pasak Swinburne'o, yra toks sakinytis, iš kurio neigimo išplaukia prieštaravimas. Pavyzdžiui, sakinytis „Visi kvadratai turi keturias kraštines“ yra *a priori* būtinas, nes pats „kvadrato“ apibrėžimas nurodo, jog tai yra figūra, turinti keturias kraštines. Todėl minėto sakinio neigimas skambėtų taip: „Netiesa, kad visi kvadratai turi keturias kraštines“. Iš to išplaukia sakinytis „Yra kvadratas, kuris neturi keturių kraštinių“, bet

²³ Vartojant Swinburne'o terminus, tai yra *a priori* metafiziniai (arba loginiai) modalumai bei *a posteriori* metafiziniai modalumai. Čia, kaip nurodyta, siekiant vienodo terminų vartojimo, tai, ką Swinburne'as vadina metafiziniais modalumais, vadinama loginiais modalumais. Savo ruožtu tai, ką filosofas vadina *a priori* metafiziniais (arba loginiais) modalumais, vadinama tiesiog *a priori* modalumais, o tai, ką filosofas vadina *a posteriori* metafiziniais modalumais, vadinama *a posteriori* modalumais.

kadangi „kvadrato“ apibrėžimas nurodo, jog tai yra figūra, turinti keturias kraštines, galiausiai gaunamas sakinyš „Ši figūra turi keturias kraštines ir netiesa, kad ši figūra turi keturias kraštines“. Kitaip tariant, iš to išplaukia, jog ta pati figūra tuo pat metu turi keturias kraštines ir neturi keturių kraštinių, o tai yra prieštaravimas. Savo ruožtu tad *a priori* negalimi sakiniai yra prieštaringi sakiniai bei sakiniai, iš kurių išplaukia prieštaravimai. Prieštaringas sakinyš nurodo tam tikrą dalykų padėtį ir kartu ją neigia, pavyzdžiui, sakinyš „Jis yra aukštesnis nei šešios pėdos ir netiesa, kad jis yra aukštesnis nei šešios pėdos“. *A priori* galimas sakinyš yra toks sakinyš, iš kurio neišplaukia prieštaravimas (Swinburne, 2012, p. 348). Galiausiai, *a priori* atsitiktiniu laikytinas toks sakinyš, kuris nėra nei *a priori* būtinas, nei *a priori* negalimas, pavyzdžiui, sakinyš „Mano kambaryje yra šešios kėdės“ (Swinburne, 1994, p. 21).

Kaip jau sakytą, Swinburne'as save priskiria loginiams nominalistams. Taigi, filosofo manymu, *a priori* modalumai yra išimtinai kalbos bruožas (*ibid.*, p. 96-97). Kitaip tariant, tai, kurie sakiniai laikomi *a priori* galimais, kurie – *a priori* būtinais ir t. t., nustato kalbos taisyklės ir tai nepriklauso nuo jokio „kalbos atžvilgiu išorinio metafizinio fakto“ (Swinburne, 2015, p. 227-228). Tai, koks modalinis operatorius priskirtinas konkrečiam sakiniui, sužinoma išmokus kompetentingai vartoti kalbą, o, kalbant tiksliau, – išmokus tų sakinių bei juose esančių paskirų žodžių prasmes.

Sakinio prasmė, anot Swinburne'o, yra tai, ką žmogus žinotų, jei žinotų, kokioms sąlygoms esant sakinyš būtų teisingas (Swinburne, 2016, p. 14). Tiksliau tariant, sakinių prasmės išmokstamos susipažįstant su daugybe stebimų sąlygų (*observable conditions*), kurioms esant tie sakiniai laikomi teisingais arba klaidingais, taip pat sužinant, kokiems kitiems sakiniams kalbėtojas, ištaręs konkretų sakinį, yra įsipareigojęs bei kokie yra sakiniai, kuriuos ištaręs kalbėtojas yra laikomas įsipareigojusi ir tam konkrečiam sakiniui. Konkrečių „stebimų sąlygų“ parodymą čia reikėtų suprasti ne tik kaip tiesioginį konkrečių sąlygų parodymą, bet ir kaip jų apibūdinimą vartojant terminus, jau žinomus kalbos vartotojui. Taigi, pavyzdžiui, sakinio „Štai ten yra katė“ prasmę žmogus išmoksta tuomet, kada jam parodomos sąlygos, kurioms esant šis sakinyš laikomas teisingu, taip pat sąlygos, kurioms esant jis laikomas klaidingu, taip pat kada žmogui paaiškinama, jog žmogus, kuris ištaria šį sakinį, yra laikomas įsipareigojusi sakiniui „Štai ten yra gyvūnas“, o žmogus, kuris ištaria sakinį „Štai ten yra dvi katės“, laikomas įsipareigojusi sakiniui „Štai ten yra katė“. Panašiai išmokstama ir sakinio „Štai ten yra šuo“ prasmė (Swinburne, 2012, p. 346). Paskiro žodžio prasmė tuo tarpu yra tai, kaip tas žodis paveikia viso sakinio, kuriame jis figūruoja, prasmę (Swinburne, 2016, p. 14). Pavyzdžiui, žodžio „katė“ prasmė yra tai, kaip šis žodis pakeičia sakinio „Štai ten yra šuo“ prasmę, jeigu žodį „šuo“ jame pakeičiame žodžiu „katė“.

Žinoma, norint gerai išmokti, pavyzdžiui, žodžio „katė“ prasmę, reikia būti susipažinusi su daugybe įvairių sąlygų, kurioms esant sakiniai, kuriuose vienaip ar kitaip figūruoja šis žodis,

laikomi teisingais arba klaidingais. Susipažinęs su tokiomis sąlygomis, ilgainiui žmogus įgis supratimą apie tai, kokios sąlygos yra pakankamai panašios į tas, su kuriomis jis buvo supažindintas pirmiausia (Swinburne, 2012, p. 346-347). Tarkime, susipažinęs su daugybe pavyzdžių, kada sakiny „Štai ten yra katė“ laikomas teisingu, žmogus sugebės suprasti, kad žodis „katė“ vartotinas ir kalbant apie tą gyvūną, kurio jis nėra matęs prieš tai, jeigu šis pasirodys pakankamai panašus į kates, kurias jam teko regėti anksčiau ir kurias regėdamas sakinį „Štai ten yra katė“ jis išmoko laikyti teisingu.

Kaip sakyta, sakinių prasmės, pasak Swinburne'o, išmokstamos susipažįstant su daugybe stebimų sąlygų, kurioms esant tie sakiniai laikomi teisingais arba klaidingais. Pavyzdžiui, jeigu žmogui sakomas sakiny „Štai ten yra šuo“, žmogus išmoksta, kad esant atitinkamoms sąlygoms, t. y. tuomet, kai, sakykime, jo regėjimo horizonte esama objekto, kuris loja ir vizgina uodegą, šis sakiny yra teisingas. Tačiau kartu žmogus pastebi, jog ne visais atvejais minėtas sakiny būna teisingas. Pavyzdžiui, žmogus gali patekti į situaciją, kurioje kažkas, rodydamas pirštu į netoliese esantį objektą, pasakys „Štai ten yra šuo“, tačiau žmogus (remdamasis turima patirtimi) supras, jog objektas, į kurį rodoma, yra ne šuo, o katė. Tokiu atveju jis laikys jam pasakytą sakinį klaidingu sakiniu.

Kita vertus, esama tokių sakinių, kurie, kaip yra aišku kompetentingam kalbos vartotojui, išlieka teisingi esant bet kokioms sąlygoms. Minėtas sakiny „Visi kvadratai turi keturias kraštines“ yra *a priori* būtinas sakiny, nes niekas niekada nėra atsidūręs situacijoje, kurioje šis sakiny būtų buvęs klaidingas – tokia situacija apskritai neįmanoma todėl, kad pats žodžio „kvadratas“ apibrėžimas nurodo, jog kvadratų, neturinčių keturių kraštinių, būti negali (*ibid.*, p. 348). Nėra tokių aplinkybių, kurioms esant toks sakiny galėtų būti klaidingas, todėl jis „neturi klaidingumo sąlygų“ (Swinburne, 2010, p. 315). Atvirkščiai yra su *a priori* negalimais sakiniiais: žmogus gali būti atsidūręs daugybėje situacijų, kurioms esant sakiny „Jis yra aukštesnis nei šešios pėdos“ yra teisingas, tačiau jis niekada nėra atsidūręs ir apskritai negali atsidurti situacijoje, kurioje teisingas būtų sakiny „Jis yra aukštesnis nei šešios pėdos ir netiesa, kad jis yra aukštesnis nei šešios pėdos“. Toks sakiny atitinkamai neturi teisingumo sąlygų. Vadinasi, remiantis Swinburne'o nominalistine pozicija, norint paaiškinti, kodėl konkretūs sakiniai laikomi *a priori* galimais, būtinai ir pan., visiškai pakanka išnagrinėti egzistuojančią kalbos vartojimo praktiką.

Kalbėdamas apie *a priori* modalumus, Swinburne'as taip pat vartoja „pamanomumo“ (*conceivability*) ir „nepamanomumo“ (*inconceivability*) terminus, tačiau jie šiuo atveju suprastini kaip jau minėtų terminų sinonimai. Tiksliau tariant, pamanomumas yra *a priori* galimumo sinonimas. *A priori* galimas sakiny, arba sakiny, iš kurio neišplaukia prieštaravimas, dar kitaip vadintinas „pamanomu“ sakiniu. Atitinkamai tad nepamanomumas yra *a priori* negalimumo

sinonimas, todėl *a priori* negalimas sakinytis yra nepamanomas sakinytis (Swinburne, 2018, p. 135), kaip ir *a priori* būtino sakinio neigimas (Swinburne, 2010, p. 316).

Greta *a priori* modalumų kaip atskirą loginių (kalbant Swinburne'o terminais – metafizinių) modalumų rūšį Swinburne'as išskiria *a posteriori* modalumus. Čia filosofas visų pirma atsigręžia į Saulo Kripke's ir Hilary'io Putnamo pateiktus pavyzdžius, kuriais šie mąstytojai siekė atkreipti dėmesį į tai, jog esama sakinių²⁴, iš kurių neigimų neišplaukia prieštaravimai ir iš kurių pačių neišplaukia prieštaravimai, tačiau kurie vis vien atrodo esą būtinai teisingi arba būtinai klaidingi. Jų teisingumas arba klaidingumas atrandamas tik *a posteriori* (minėti filosofai tokius sakinius pavadino metafiziškai būtinais arba negalimais) (Swinburne, 2012, p. 352) – tyrinėjant pasaulį, o ne tiesiog apmaščius, kas tais sakiniiais tvirtinama. Swinburne'o teigimu, *a posteriori* būtinas sakinytis yra toks sakinytis, kuris, šiek tiek jį performulavus, pasirodo esąs būtinas *a priori*. Kitaip tariant, tai reiškia, jog kalbėjimas apie *a posteriori* modalumus gali būti performuluotas kaip kalbėjimas apie *a priori* būtinumus. Nepaisant to, Swinburne'as vis tiek mano, kad *a posteriori* ir *a priori* modalumai yra dvi atskiros loginių (kalbant Swinburne'o terminais – metafizinių) modalumų rūšys (Swinburne, 2010, p. 312, 317).

Taigi, kaip sakyta, nagrinėdamas *a posteriori* modalumus Swinburne'as atsigręžia į Kripke's ir Putnamo nurodytus sakinius (šiuo atveju bus apsiribojama vienu Kripke's pateiktu pavyzdžiu). Kripke, norėdamas parodyti, jog esama *a posteriori* būtinų sakinių, kaip pavyzdį pateikė sakinį „Vakarinė žvaigždė yra rytinė žvaigždė“. „Vakarine žvaigžde“ galima vadinti vakare pasirodančią žvaigždę, o „rytine žvaigžde“ – ryte pasirodančią žvaigždę. Tačiau faktiškai tai yra tas pats dangaus kūnas, Veneros planeta. Kadangi minėtos išraiškos nurodo į tą patį objektą ir tas objektas negalėtų nebūti tapatus pats sau, sakinytis „Vakarinė žvaigždė yra rytinė žvaigždė“ yra, kalbant Kripke's terminais, metafiziškai būtinas, tačiau tai nesužinoma *a priori*, nes iš principo šios išraiškos galėtų nurodyti ir į skirtingus objektus. Kitaip tariant, skirtingai negu sakymas, kad kvadratas yra figūra, turinti penkias kraštines, sakymas, kad vakarinė žvaigždė nėra rytinė žvaigždė, nėra savaiame prieštaringas. Tačiau jei kažkas „vakarine žvaigžde“ vadina vakare pasirodančią žvaigždę, o „rytine žvaigžde“ – ryte pasirodančią žvaigždę ir vėliau paaiškėja, kad tai yra tas pats dangaus kūnas, iš to išplaukia, jog sakinytis „Vakarinė žvaigždė yra rytinė žvaigždė“ yra būtinas. Taigi, šio sakinio būtinumas atrandamas būtent per pasaulio tyrinėjimą – t. y. *a posteriori* (Kripke, 1980, p. 102-105).

Kripke apie *a posteriori* būtinus sakinius kalba vartodamas „rigidiško designatoriaus“ terminą. Rigidiškas designatorius yra žodis arba ilgesnė išraiška, kiekviename galimame pasaulyje²⁵ žyminti tą patį objektą (*ibid.*, p. 48). Kitaip tariant, rigidiškas designatorius žymi tą patį objektą

²⁴ Swinburne'as pažymi, jog jis interpretuoja šiuos Kripke's ir Putnamo tvirtinimus kaip tvirtinimus būtent apie sakinius, o ne apie teiginius (Swinburne, 2012, p. 352, 4 išnaša).

²⁵ Kripke galimus pasaulius apibūdina kaip galimas pasaulio padėtis, arba kontrafaktines situacijas (Kripke, 1980, p. 15).

nepriklausomai nuo to, kaip galėtų pasikeisti atsitiktinės to objekto savybės. Skirtingai negu atsitiktinės savybės, esminės savybės yra tokios savybės, kurias objektas privalo turėti tol, kol egzistuoja – jei jis netenka bet kurios iš jų, jis nustoja egzistuoti. Pavyzdžiui, „vietos užėmimas“ yra esminė stalo savybė, nes jei stalas neužimtų vietos, jis nustotų egzistuoti, tačiau „buvimas rudu“ yra atsitiktinė stalo savybė, mat jis egzistuo­ tų ir toliau tuo atveju, jei būtų perdažytas raudonai (Swinburne, 2016, p. 48). Vadinasi, jeigu a ir b yra rigidiški designatoriai, iš to plaukia, kad $a=b$ yra būtina tiesa (Kripke, 1980, p. 3), nes ši lygybė nurodo į tam tikro objekto tapatumą pačiam sau. Prisimenant pateiktą pavyzdį, galima sakyti, jog „vakarinė žvaigždė“ bei „rytinė žvaigždė“ yra rigidiški designatoriai, žymintys tą patį objektą – Veneros planetą. Nors tai, kad Veneros planeta įgavo būtent šiuos vardus, yra atsitiktinis faktas, tačiau tai, kad Veneros planeta yra tapati sau, yra būtina. Todėl dabar, kai ji *jau* yra įgavusi minėtus vardus, pasirodo, kad sakiny­ s „Vakarinė žvaigždė yra rytinė žvaigždė“ savo ruožtu taip pat yra būtinas.

Vis dėlto, kaip buvo sakyta, Swinburne’as mano, jog kalbėjimas apie *a posteriori* būtinumus gali būti performuluotas kaip kalbėjimas apie *a priori* būtinumus. Kripke’s vartojamą „rigidiško designatoriaus“ terminą Swinburne’as papildo „informatyvaus designatoriaus“ bei „neinformatyvaus designatoriaus“ terminais. Jeigu konkreti išraiška vartojama nežinant, kokios yra ja žymimo objekto esminės savybės, tuomet ta išraiška yra neinformatyvus designatorius (Swinburne, 2012, p. 353). Pavyzdžiui, jeigu žmogus vartoja išraišką „vakarinė žvaigždė“ rodydamas į Veneros planetą ir sakydamas šią išraišką turi galvoje vakare pasirodančią žvaigždę, tačiau neturi daug informacijos apie dangaus kūną, į kurį nurodo, „vakarinė žvaigždė“ yra neinformatyvus designatorius (tas pats galioja kalbant apie išraiškos „rytinė žvaigždė“ vartojimą). Savai­ me suprantama, neturėdamas daug informacijos apie dangaus kūną, į kurį nurodo, toks žmogus gali manyti, jog vakarinė žvaigždė ir rytinė žvaigždė yra du skirtingi objektai. Bet jei toks žmogus vėliau sužino, kad tiek tai, ką jis vadina „vakarine žvaigžde“, tiek tai, ką jis vadina „rytine žvaigžde“, yra tas pats objektas, t. y. Veneros planeta, jis ima vartoti informatyvių designatorių „Venera“. Taip atsitinka būtent tuomet, kada žmogus sužino, jog tiek tai, ką jis vadina „vakarine žvaigžde“, tiek tai, ką jis laikė „rytine žvaigžde“, yra dangaus kūnas, sudarytas iš to paties materijos gabalo, kitaip tariant, sužinojęs esmines šio objekto savybes.

Tačiau tuomet, kada taip nutinka, pasimato, jog minėtas sakiny­ s „Vakarinė žvaigždė yra rytinė žvaigždė“, šiek tiek jį performulavus, yra būtent *a priori* būtinas. Tiksliau tariant, tai pasimato tuomet, kai neinformatyūs designatoriai šiame sakinyje pakeičiami informatyviu designatoriumi. Išraiškas „vakarinė žvaigždė“ ir „rytinė žvaigždė“ pakeitus žodžiu „Venera“, sakinį „Vakarinė žvaigždė yra rytinė žvaigždė“ galima pakeisti sakiniu „Venera yra Venera“, o tuomet pasirodo, kad pastarasis sakiny­ s yra būtinas *a priori* (turi formą $a=a$). Kitaip tariant, sakinio „Venera yra Venera“ neigimas neabejotinai būtų prieštaringas. Todėl Swinburne’as daro išvadą,

kad šis ir panašūs pavyzdžiai, nurodantys *a posteriori* būtinus sakinius, gali būti reformuluoti būtent kaip *a priori* būtinai sakiniai.

Vadinasi, Swinburne'o požiūriu, loginiai modalumai (autorius terminais kalbant – metafiziniai modalumai) skirstytini į *a priori* ir į *a posteriori* modalumus. *A priori* būtinus sakinyje yra toks sakinyje, iš kurio neigimo išplaukia prieštaravimas, o *a posteriori* būtinus sakinyje yra toks sakinyje, kuriame esančius neinformatyvius designatorius pakeitus informatyviais designatoriais pasimato, jog šis sakinyje yra *a priori* būtinus. Savo ruožtu norint įvertinti tai, ar kokio nors objekto, įskaitant Dievą, egzistavimas yra logiškai būtinus, remiantis Swinburne'o požiūriu, reikia patikrinti tai, ar logiškai būtinus yra kokio nors objekto egzistavimą tvirtinantis sakinyje. Filosofas teigia, jog negalime „(bent jau dalinai) žinoti to, ar yra metafiziškai būtina, kad tam tikra substancija arba įvykis egzistuoja niekaip kitaip, kaip tik apmąstydami tai tvirtinančio sakinio ypatybes“ (*ibid.*, p. 345). Taigi, tarkime, Dievas yra *a priori* būtina būtybė (jo egzistavimas yra *a priori* būtinus), jei ir tik jei sakinyje „Dievas egzistuoja“ yra *a priori* būtinus (t. y. jei ir tik jei iš minėto sakinio neigimo išplaukia prieštaravimas) (Swinburne, 2010, p. 326). Kartu tai reiškia, kad Dievas apskritai yra logiškai būtina būtybė (jo egzistavimas yra logiškai būtinus), jei ir tik jei Dievo egzistavimą tvirtinantis sakinyje yra logiškai būtinus. Tas pats, žinoma, pasakytina ne tik apie Dievą, bet ir apie kitus objektus.

Siekiant įvertinti, ar kokio nors objekto ar objektų, įskaitant Dievą, egzistavimą tvirtinantis sakinyje yra logiškai būtinus, reikia išsiaiškinti, ar iš to sakinio neigimo išplaukia prieštaravimas (tokiu atveju šis sakinyje būtų *a priori* būtinus) ir tai, ar objektą žymintis žodis tame sakinyje yra informatyvus designatorius. Jeigu pasirodytų, kad tai yra neinformatyvus designatorius, tuomet jį reikėtų pakeisti informatyviu designatoriumi ir žiūrėti, ar iš minėto sakinio neigimo neišplaukia prieštaravimas, kitaip tariant, žiūrėti, ar neinformatyvių designatorių pakeitus informatyviu designatoriumi jis netampa *a priori* būtinu sakiniu (tokiu atveju toks sakinyje būtų *a posteriori* būtinus). Į klausimą, ar kokio nors objekto ar objektų egzistavimą tvirtinantis sakinyje yra logiškai būtinus, Swinburne'as atsako, jog objektų (įskaitant Dievą) egzistavimą tvirtinantys sakiniai nėra logiškai būtinai sakiniai, kas reiškia, kad objektų egzistavimas nėra logiškai būtinus. Kitame poskyryje pateikiamas šį Swinburne'o požiūrį grindžiantis argumentas.

3.2. Objektų egzistavimo loginis nebūtinumas: Swinburne'o argumentas

Manymo, jog objektų egzistavimą tvirtinantys sakiniai, įskaitant sakinį „Dievas egzistuoja“, nėra logiškai būtinai sakiniai (taigi, šių objektų egzistavimas nėra būtinus), pagrindimą Swinburne'as pateikia bent keliuose veikaluose. Tai – knygos *The Christian God, The Existence of God, The Coherence of Theism* bei straipsniai „In Defence of Logical Nominalism: Reply to Leftow“, „What

Kind of Necessary Being Could God Be?“ ir „Could God Be a Necessary Being?“. Galima sakyti, jog šiuose veikaluose pateikto argumento esmė yra ta pati, skiriasi tik jo išplėtojimo laipsnis. Todėl šiuo atveju minėtos tezės pagrindimą rekonstruoti pasirinkta atsižvelgiant į naujausius iš išvardintų filosofo darbų, t. y. straipsnius „What Kind of Necessary Being Could God Be?“ „Could God Be a Necessary Being?“ ir antrąjį knygos *The Coherence of Theism* leidimą.

Pirmiausia, Swinburne'as siekia parodyti, kad objektų egzistavimą tvirtinantys sakiniai, įskaitant sakinį „Dievas egzistuoja“, nėra *a priori* būtini sakiniai. Filosofas mano, jog Davido Hume'o nuostata, kad jokios būtybės neegzistavimas nenumano prieštaravimo, yra labai tikėtina, ir teigia, jog Dievui šiuo atveju netaikytina išimtis (Swinburne, 2016, p. 266). Sunku suprasti, kaip, pavyzdžiui, iš sakinio „Dievas egzistuoja“ neigimo būtų galima išvesti grandinę kitų sakinių, kurie galiausiai atvestų į prieštaringą sakinį, kaip buvo matyti pabandžius paneigti sakinį „Visi kvadratai turi keturias kraštines“. Lygiai taip atrodo, jog prieštaravimas neišplaukia iš sakinio „Netiesa, kad egzistuoja Davidas Cameronas“ ar iš sakinio „Netiesa, kad egzistuoja šuo Pifas“. Kitaip tariant, problemiška manyti, jog kokio nors objekto ar objektų egzistavimą tvirtinantis sakinyss galėtų būti *a priori* būtinas, nes panašu, kad neigiant tokius sakinius prieštaravimai negaunami. Neigiant tokius sakinius viso labo pasakoma, jog pasaulyje nesama tam tikro objekto.

Kokio nors objekto egzistavimą tvirtinančio sakinio neigimas turi formą „ $\neg\exists x\phi(x)$ “, t. y. jis nurodo, kad konkreti savybė ar savybių konjunkcija (kuri yra būtina ir pakankama buvimui tam tikru objektu) nėra instancijuota. Jei iš nurodyto sakinio neigimo išplauktų prieštaravimas, šis įgytų formą „ $\exists x\phi(x) \wedge \neg\exists x\phi(x)$ “ arba „ $\exists x(\phi(x) \wedge \neg\phi(x))$ “. Tačiau manytina, jog iš niek(ien)o neegzistavimo negali išplaukti niek(ien)o egzistavimas. O jei prieštaravimas neišplaukia iš jokio objekto egzistavimą tvirtinančio sakinio neigimo, tas pats, pasak Swinburne'o, galioja ir neigiant sakinį, tvirtinantį egzistuojant Dievą, apibūdinamą per tokias savybes kaip visagalybė, visažinystė ir tobulas gerumas (Swinburne, 2012, p. 356-357). Swinburne'as teigia, jog tai, kad iš tam tikro objekto ar objektų egzistavimą tvirtinančio sakinio neigimo neišplaukia prieštaravimas, galioja kalbant tiek apie konkrečius, tiek apie abstrakčius objektus. Pavyzdžiui, prieštaravimas neišplaukia iš sakinio „Egzistuoja pirminiai skaičiai, didesni už trejetą“ neigimo. Prieštaravimas čia randasi tuomet, kada minėtas sakinyss sujungiamas su šiomis aritmetikos aksiomomis: nulis yra skaičius, kiekvienas skaičius turi kitą, po jo einantį didesnį skaičių. Kitaip tariant, vien tik iš pirminių skaičių, didesnių už trejetą, egzistavimą tvirtinančio sakinio neigimo prieštaravimas neišplaukia (Swinburne, 2015, p. 234).

Kalbėdamas konkrečiai apie sakinį „Dievas egzistuoja“, Swinburne'as taip pat pažymi, jog žmogus, manantis, kad iš šio sakinio neigimo vis dėlto išplaukia prieštaravimas, taip pat turėtų manyti, kad prieštaravimai išplaukia iš tokių sakinių kaip „Kadaise nebuvo racionalių būtybių“, „Niekas nežino visko apie praeitį“, „Niekas nėra tobulai geras“ ir pan. (Swinburne, 2016, p. 266).

Taip yra todėl, kad jeigu iš sakinio „Niekas nėra tobulai geras“ neišplaukia prieštaravimas ir šis sakinytis yra *a priori* galimas, tuomet sakinytis „Tobulai gera būtybė egzistuoja“ negali būti *a priori* būtinas, vadinasi, *a priori* būtinas negali būti ir sakinytis „Dievas egzistuoja“, nes Dievas suvokiamas kaip tobulai geras. Tačiau panašu, kad paneigus minėtus sakinius prieštaravimai nėra gaunami. Todėl darytina išvada, jog tokie sakiniai kaip „Niekas nežino visko apie praeitį“ ar „Niekas nėra tobulai geras“ yra *a priori* galimi sakiniai.

Aišku, gali būti taip, jog žmogus, manantis, kad iš minėtų sakinių vis dėlto išplaukia prieštaravimai, vartoja juose esančius terminus visiškai kitokiomis prasmėmis nei dauguma kitų žmonių. Tačiau Swinburne'as mano, kad atsižvelgiant į žmonių turimų kognityvinių mechanizmų bei kalbos išmokimo procesų panašumą, mažai tikėtina, jog žmonės, manantys, kad sakinytis „Dievas egzistuoja“ yra *a priori* būtinas, galėtų suprasti minėtuose sakiniuose esančius terminus kardinaliai skirtingai nei dauguma kitų žmonių (Swinburne, 2015, p. 235). O tokiu atveju tenka daryti išvadą, kad dėl to, kas buvo pasakyta, iš sakinio „Dievas egzistuoja“ neigimo prieštaravimas neišplaukia ir šis sakinytis nėra laikytinas *a priori* būtinu sakiniu.

Tačiau ką šiuo atveju galima pasakyti apie *a posteriori* būtinus sakinius? Jau buvo sakyta, kad, Swinburne'o manymu, *a posteriori* būtinai sakiniai, juose esančius neinformatyvius designatorius pakeitus informatyviais designatoriais, pasirodo esą būtinai *a priori*. Bet, kaip jau buvo parodyta, atrodo, jog bet kokio objekto ar objektų egzistavimą tvirtinantis sakinytis nėra *a priori* būtinas. Dėl to panašu, kad pakeitus kažkurio objekto ar objektų egzistavimą tvirtinančiame sakinyje esančius neinformatyvius designatorius informatyviais designatoriais, vis tiek nebūtų gaunamas *a priori* būtinas sakinytis. Kitaip tariant, neinformatyvių designatorių pakeitimas informatyviais designatoriais šiuo atžvilgiu nieko nepakeistų – tuomet tiesiog gautume sakinius, tvirtinančius egzistavimą būtybių, kurioms priskirtume kitas savybes, bet jau buvo sakyta, iš to, kad kažkokia savybė ar savybių konjunkcija nėra instancijuota, prieštaravimas neišplaukia. Dėl to taip pat, kaip nėra pagrindo manyti, kad objektų egzistavimą tvirtinantys sakiniai galėtų būti *a priori* būtinai, nėra pagrindo manyti ir to, jog jie galėtų būti *a posteriori* būtinai.

Tiesa, Swinburne'as pažymi, jog sakinytis „Dievas egzistuoja“ galbūt ir galėtų būti *a posteriori* būtinas. Anot filosofo, šiaip jau atrodo pagrįsta manyti, jog mums nėra žinomos esminės Dievo savybės (tokios savybės kaip visažinystė, visagalybė ir pan. tuomet yra atsitiktinės savybės) ir kad žodis „Dievas“ vis dėlto yra neinformatyvus designatorius. Čia, beje, galima paminėti ir, pavyzdžiui, Johno White'o išvalgą, jog tam, kad būtų galima suvokti Dievo neegzistavimą, reikalinga pilnai suprasti, kas yra Dievas (White, 1979, p. 185). Kitaip tariant, pakeitus sakinyje „Dievas egzistuoja“ esantį neinformatyvų designatorių informatyviu designatoriumi, galbūt pasirodytų, kad minėtas sakinytis yra *a priori* būtinas. Tokiu atveju sakinytis „Dievas egzistuoja“ būtų laikytinas *a posteriori* būtinu sakiniu (Swinburne, 2015, p. 235-236). Visgi Swinburne'as atmeta

požiūrį, jog „Dievas“ yra neinformatyvus designatorius tuo pagrindu, kad tokiu atveju reiktų atsisakyti supratimo, jog kaip esminės savybės Dievas turi būtent visagalybę, tobulą gerumą ir pan. O manymas, jog tradiciškai Dievui priskiriamos savybės nėra jo esminės savybės, savo ruožtu reikštų, kad Dievas gali būti moraliai blogas ir pan. Taigi, mes, pasak Swinburne'o, turime manyti, jog Dievas turi bent jau kai kurias²⁶ iš minėtų jam priskiriamų savybių tam, kad jis apskritai būtų vertas garbinimo (čia Swinburne'as remiasi Findlay'aus įžvalga, esą grynai religiniu požiūriu atrodo nepakankama manyti, kad Dievas tik *atsitiktinai* yra išmintingas, geras, galingas ir pan.) (*ibid.*, p. 236).

Šiaip ar taip, tai yra viena neaiškiausių Swinburne'o argumento vietų. Filosofas nepaaiškina, koku būdu minėtas sakiny s galėtų pasirodyti esąs *a priori* būtinas tuomet, kai jame esantį neinformatyvų designatorių pakeistume informatyviu designatoriumi. Ar tai reiškia, kad tokiu atveju Dievui priskirtume egzistavimą kaip jo esminę savybę? Bet toks požiūris dar nuo Immanuelio Kanto laikų yra akivaizdžiai problemiškas. Todėl lieka neaišku, kaip konkrečiai galėtų paaiškėti, jog Dievo (ar kokio nors kito objekto) egzistavimą tvirtinantis sakiny s, jame esantį neinformatyvų designatorių pakeitus informatyviu designatoriumi, yra *a priori* būtinas. Kitaip tariant, lieka neaišku, kaip kažkokio objekto egzistavimą tvirtinantis sakiny s galėtų būti būtent *a posteriori* būtinas. Iš viso to, ką Swinburne'as teigė prieš tai, panašu, kad tokia galimybė yra vargiai įmanoma.

Bet kuriuo atveju, šiame poskyryje aptartas Swinburne'o argumentas rekonstruotinas taip:

- (1) Logiškai (kalbant Swinburne'o terminais – metafiziškai) būtinas sakiny s yra *a priori* būtinas sakiny s arba *a posteriori* būtinas sakiny s.
- (2) *A priori* būtinas sakiny s yra toks sakiny s, iš kurio neigimo išplaukia prieštaravimas.
- (3) *A posteriori* būtinas sakiny s yra toks sakiny s, kuriame esančius neinformatyvius designatorius pakeitus informatyviais designatoriais pasimato, kad tas sakiny s yra *a priori* būtinas.
- (4) Objektų, įskaitant Dievą, egzistavimą tvirtinančiuose sakiniuose objektus žyminčios išraiškos yra informatyvūs designatoriai (kitai tariant, šios išraiškos žymi objektus, kurių esminės savybės mums žinomos) arba, jei tai yra neinformatyvūs designatoriai, nėra pagrindo manyti, kad juos pakeitus informatyviais designatoriais pasimatys, jog šie sakiniai yra *a priori* būtini.
- (5) Iš objektų, įskaitant Dievą, egzistavimą tvirtinančių sakinių neigimų neišplaukia prieštaravimai.

²⁶ Tai nereiškia, kad mums žinomos *visos* esminės Dievo savybės (Swinburne, 2016, p. 268).

- (6) Objektų, įskaitant Dievą, egzistavimą tvirtinantys sakiniai nėra *a priori* būtini sakiniai (iš (2) ir (5) plaukianti išvada).
- (7) Objektų, įskaitant Dievą, egzistavimą tvirtinantys sakiniai nėra *a posteriori* būtini sakiniai (iš (3) ir (4) plaukianti išvada).
- (8) Objektų, įskaitant Dievą, egzistavimą tvirtinantys sakiniai nėra logiškai būtini sakiniai (iš (1), (6), (7) plaukianti išvada).

3.3. Prusso ir Rasmusseno kritika Swinburne'o argumentui: galimybė suformuluoti analogišką kontrargumentą

Šio poskyrio tikslas yra pateikti Prusso ir Rasmusseno kritiką praeitame poskyryje išdėstytam Swinburne'o argumentui, grindžiančiam manymą, jog objektų egzistavimą tvirtinantys sakiniai, įskaitant sakinį „Dievas egzistuoja“, nėra logiškai būtini sakiniai ir kad dėl to pats šių objektų egzistavimas nelaikytinas logiškai būtinu. Šią kritiką Prussas ir Rasmussenas pateikia savo veikale *Necessary Existence*, kuriame įrodinėja būtiną būtybės – būtybės, kurios neegzistavimas bet kuriuo metu yra negalimas²⁷ – buvimą. Minėtą Swinburne'o argumentą autoriai pateikia šalia kitų argumentų, grindžiančių požiūrį, jog būtina būtybė²⁸ neegzistuoja.

Prusso ir Rasmusseno teigimu, Swinburne'o pateiktą kriterijų, leidžiantį atskirti logiškai būtinus sakinius nuo logiškai nebūtinų sakinių, galima nusakyti tokia taisykle (tegu ji vadinsis M^{29}): *p yra būtina tiesa, jei ir tik jei egzistuoja sakiny s, kuris išreiškia p neigimą, ir bet kas, kas pilnai supranta s prasmę, gali a priori matyti tai, jog iš s išplaukia ~s*. Kaip galima matyti, į taip suformuluotą taisyklę įeina kriterijai sakiniams būti tiek *a priori*, tiek *a posteriori* būtiniais, nes yra kalbama būtent apie tokius sakinius, kurių „prasmė yra pilnai suprantama“. Taigi, tuose sakiniuose esančios išraiškos, kurios žymi objektus, turi būti informatyvūs designatoriai. Tai parodę, Prussas ir Rasmussenas teigia, esą Swinburne'as siekia parodyti, kad sakiny „Būtina būtybė egzistuoja“ nėra būtina tiesa. Anot jų, Swinburne'o argumentą galima rekonstruoti taip:

- (1) Būtina būtybė egzistuoja (prielaida).
- (2) Tuomet sakiny „Būtina būtybė neegzistuoja“, remiantis M , yra prieštaringas.
- (3) Vadinasi, iš sakinio „Būtina būtybė neegzistuoja“ *a priori* išplaukia sakiny „Būtina būtybė egzistuoja“.

²⁷ Pažymėtina, kad Prussas ir Rasmussenas svarstymų apie būtiną būtybės buvimą nesutapatina su svarstymais apie Dievo buvimą, nors ir teigia, kad pirmieji yra reikšmingi teologiniu požiūriu (Pruss, Rasmussen, 2018, p. 5-6).

²⁸ Čia ir toliau, kalbant apie Prusso ir Rasmusseno kritiką Swinburne'o argumentui, galvoje turima būtent logiškai (kalbant Swinburne'o terminais – metafiziškai) būtina būtybė.

²⁹ Patys autoriai ją įvardija kaip *Necessary Truth*.

- (4) Tačiau iš niek(ien) o neegzistavimo negali *a priori* išplaukti niek(ien) o egzistavimas.
- (5) Vadinasi, pirminė prielaida, kad būtina būtybė egzistuoja, yra klaidinga.
- (6) Būtina būtybė neegzistuoja.

Prusso ir Rasmusseno teigimu, Swinburne'o argumentas problemiškas tuo, kad įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą, ir nėra aišku, kaip nustatyti, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga. Kitaip tariant, filosofai nori parodyti, jog Swinburne'o argumentas kenčia nuo tos pačios ydos, kuri šiame darbe priskiriama Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui.

Swinburne'o argumentui analogišką kontrargumentą Prussas ir Rasmussenas formuluoja taip:

- (1') Būtina būtybė neegzistuoja (prielaida).
- (2') Tuomet sakinys „Būtina būtybė egzistuoja“, remiantis M, yra prieštaringas.
- (3') Vadinasi, iš sakinio „Būtina būtybė egzistuoja“ išplaukia sakiny s „Būtina būtybė neegzistuoja“.
- (4') Tačiau iš niek(ien) o egzistavimo negali išplaukti niek(ien) o neegzistavimas.
- (5') Vadinasi, pirminė prielaida, kad būtina būtybė neegzistuoja, yra klaidinga.
- (6') Būtina būtybė egzistuoja.

Filosofų teigimu, šis argumentas analogiškas Swinburne'o argumentui, jie abu remiasi M. Anot mąstytojų, problemiškos čia yra būtent (4) ir (4') prielaidos. Antrasis argumentas remiasi prielaida, kad iš egzistavimo neišplaukia neegzistavimas, o pirmasis argumentas – prielaida, kad iš neegzistavimo neišplaukia egzistavimas. Problema čia esanti ta, kad nėra aišku, kuri iš šių prielaidų yra labiau tikėtina (Pruss, Rasmussen, 2018, p. 179-181). Tiesa, autoriai pažymi, jog abi minėtos prielaidos gali turėti išimčių. Pavyzdžiui, galima sakyti, kad iš to, jog egzistuoja aukščiausias žmogus, išplaukia, kad neegzistuoja jam ūgiu lygus asmuo. Taip pat, jeigu kiekviena tiesa turi savo verifikatorių (*truthmaker*), arba tai, kas ją paverčia tiesa, tuomet, tarkime, iš to, kad nesama sakinio „Hobitai neegzistuoja“ verifikatoriaus, išplaukia, kad hobitai egzistuoja (*ibid.*, p. 181, 8 išnaša).

Bet kuriuo atveju, filosofai teigia, kad Swinburne'o argumento kontekste problemiška yra būtent tai, jog nėra aišku, kodėl reikėtų manyti, kad tai, jog iš niek(ien) o neegzistavimo neišplaukia niek(ien) o egzistavimas, yra tikėtina labiau nei tai, kad iš niek(ien) o egzistavimo neišplaukia niek(ien) o neegzistavimas. O jei taip, nėra aišku, kuris iš argumentų – Swinburne'o argumentas ar jam analogiškas kontrargumentas – grindžia teisingą išvadą. Todėl, anot Prusso ir Rasmusseno, Swinburne'o argumentas išlieka problemiškas kaip tik tuo, kad įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą, ir lieka neaišku, kaip nuspręsti, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga.

3.4. Prusso ir Rasmusseno kritikos Swinburne'o argumentui nepagrįstumas

Šio poskyrio tikslas yra pagrįsti, kad Prusso ir Rasmusseno kritika Swinburne'o argumentui negalioja. Tiksliau tariant, siekiama pagrįsti, kad filosofai neparodo, jog Swinburne'o argumentas susiduria su ta pačia problema, kuri šiame darbe priskiriama Plantingos argumentui: esą įmanoma suformuluoti Swinburne'o argumentui analogišką kontrargumentą, ir nėra aišku, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga.

Pirmiausia, reikia atkreipti dėmesį į tai, kaip Prussas ir Rasmussenas rekonstruoja Swinburne'o argumentą (žr. praeitame poskyryje (1)-(6) teiginiais pažymėtą rekonstrukciją). Filosofai čia įneša nutylėtą implikaciją, jog *jei būtina būtybė egzistuoja, sakiny* „Būtina būtybė neegzistuoja“ yra prieštaringas sakiny. Kliaujantis taisykle M, tai reiškia, kad sakiny „Būtina būtybė egzistuoja“ savo ruožtu yra logiškai būtinas sakiny. Po to parodoma, kad sakiny „Būtina būtybė neegzistuoja“ vis dėlto nėra logiškai negalimas. Vadinasi, kliaujantis *modus tollens* taisykle, paneigus implikacijos konsekventą, paneigiamas ir jos antedecentas – daroma išvada, kad būtina būtybė neegzistuoja. Tačiau Swinburne'as būtinos būtybės nebuvimą grindžia ne tokiu būdu. Čia prisimintina tai, kad, remiantis Swinburne'o požiūriu, tarkime, Dievas yra būtina būtybė, jei ir tik jei Dievo egzistavimą tvirtinantis sakiny yra logiškai būtinas (Swinburne, 2010, p. 326-327). Vadinasi, būtina būtybė apskritai egzistuoja, jei ir tik jei *esama kokio nors objekto egzistavimą tvirtinančio sakinio, kuris yra logiškai būtinas*³⁰. Grįsdamas šį požiūrį, Swinburne'as kaip pavyzdžius pasitelkia tam tikrų objektų (Dievo, pirminių skaičių, didesnių už trejetą) egzistavimą tvirtinančius sakinius. Jeigu laikomasi nuostatos, kad kažkuris iš šių objektų yra būtinas, reikia pademonstruoti, kad apsvarsčius to objekto egzistavimą tvirtinančio sakinio prasmę matyti, jog iš šio sakinio neigimo išplaukia prieštaravimas. Tačiau to padaryti nepavyksta, nes iš paprasto kažk(ien)o neegzistavimą tvirtinančio sakino jokiais loginėmis pertvarkomis negali plaukti kažk(ien)o egzistavimą tvirtinantis sakiny. Būtent šiame kontekste Swinburne'as teigia, jog iš niek(ien)o neegzistavimo negali išplaukti niek(ien)o egzistavimas (Swinburne, 2012, p. 356). Kadangi iš nei vieno objekto egzistavimą tvirtinančio sakinio neigimo prieštaravimas neišplaukia, daroma išvada, jog būtina būtybė neegzistuoja.

Tačiau Prussas ir Rasmussenas Swinburne'o argumentą pateikia taip, kad atrodo, jog pagrindinėdamas, kad būtinos būtybės nesama, filosofas įrodinėja ne tai, kad įvairių objektų (pavyzdžiui, Dievo) egzistavimą tvirtinantys sakiniai nėra logiškai būtini, o tai, kad logiškai būtinas

³⁰ Nepaisant principinio žodžių „būtybė“ ir „objektas“ prasmų nevienodumo, šiame kontekste jie vartojami sinonimiškai, laikantis prielaidos, kad šiaip jau egzistuojantys šių žodžių prasminiai skirtumai nėra reikšmingi būtent to, kas įrodinėjama šiame poskyryje, kontekste.

nėra sakiny s „Būtina būtybė egzistuoja“ (o sakiny s „Būtina būtybė neegzistuoja“ – logiškai negalimas). Tačiau nei straipsnyje „What Kind of Necessary Being Could God Be?“, kuriuo remiasi Prussas ir Rasmussenas, nei kituose savo veikaluose Swinburne’as to neįrodinėja. Jis, kaip sakyta, aiškina, ar logiškai būtini yra *tam tikrų objektų* (pavyzdžiui, Dievo) egzistavimą tvirtinantys sakiniai, ir kadangi prieina išvadą, jog objektų egzistavimą tvirtinantys sakiniai tokie nėra, teigia, kad būtina būtybė neegzistuoja. Tuo tarpu Prussas ir Rasmussenas Swinburne’o argumentą rekonstruoja taip, kad atrodo, jog Swinburne’as nagrinėja ne tam tikrų objektų (tokių kaip Dievas) egzistavimą tvirtinančius sakinius, o sakinį „Būtina būtybė egzistuoja“ ir teigia, kad iš pastarojo neigimo prieštaravimas neišplaukia. Tačiau šio sakinio neigimas, sakiny s „Būtina būtybė neegzistuoja“, be kita ko, nėra paprasčiausias (*mere*), kaip teigia autoriai (Pruss, Rasmussen, 2018, p. 180), neegzistencijos sakiny s, o dvigubos egzistencijos sakiny s, nurodantis, kad neegzistuoja kažkas, kas egzistuoja būtinai. Swinburne’as tuo tarpu kalba apie iš tiesų paprasčiausius objektų egzistavimą tvirtinančius sakinius bei jų neigimus, turinčius formą „ $\neg\exists x\phi(x)$ “. Ir čia, be kita ko, svarbu tai, jog nei viena konkreti savybių konjunkcija (kuri yra būtina ir pakankama buvimui tam tikru objektu) neapima būtino egzistavimo. Čia kalbama apie tokias savybes kaip „buvimas visagaliu“, „buvimas visažiniu“ ir pan., bei parodoma, kad iš nei vienos savybės ar savybių konjunkcijos instanciacijos neigimo prieštaravimas neplaukia. Remiantis Swinburne’o samprata, įvardyti kažką „būtina būtybe“ kaip tik ir atsirastų pagrindo nebent tuomet, jeigu to kažko egzistavimą tvirtinantis sakiny s būtų logiškai būtinas. Kadangi taip nėra, niekas nėra laikytinas būtina būtybe.

Todėl teigtina, jog būtent tai, kad rekonstruodami Swinburne’o argumentą, grindžiantį požiūrį, jog būtinos būtybės nesama, Prussas ir Rasmussenas tai daro netinkamai, ir leidžia filosofams suformuluoti analogišką kontrargumentą bei lengvai parodyti, kad tokiu pat būdu esą galima pagrįsti išvadą, kad būtina būtybė egzistuoja (žr. praeitame poskyryje pateiktą argumentą, kurio teiginiai žymimi (1')-(6')). Šiame antrajame argumente filosofai remiasi nutylėta implikacija, kad *jei būtina būtybė neegzistuoja, sakiny s „Būtina būtybė egzistuoja“ yra prieštaringas sakiny s*. Kliaujantis taisykle M, tai reiškia, kad sakiny s „Būtina būtybė neegzistuoja“ savo ruožtu yra logiškai būtinas sakiny s. Tačiau, kaip buvo parodyta, Swinburne’o argumento rekonstrukcija šiuo atveju yra netinkama, todėl ir šis neva Swinburne’o argumentui analogiškas kontrargumentas iš tiesų nėra analogiškas Swinburne’o argumentui ir neatskleidžia pastarojo problemiškumo. Kaip sakyta, iš Swinburne’o požiūrio plaukia tai, kad būtina būtybė egzistuoja, jei ir tik jei esama nors vieno kokio nors objekto egzistavimą tvirtinančio sakinio, kuris yra logiškai būtinas. Jei toks sakiny s yra, būtina būtybė egzistuoja, o jei tokio sakinio nėra – ji neegzistuoja. Taigi, norint paneigti Swinburne’o išvadą, reikia parodyti, kad yra bent vienas kokio nors objekto ar objektų

egzistavimą tvirtinantis sakiny, kuris yra logiškai būtinas. Kitaip tariant, reikia parodyti, jog, pavyzdžiui, iš sakinio „Dievas egzistuoja“ neigimo išplaukia prieštaravimas.

Be kita ko, remiantis Swinburne'o požiūriu, neneigtina tai, kad iš objektų egzistavimo neišplaukia jų neegzistavimas lygiai taip pat, kaip iš jų neegzistavimo neišplaukia jų egzistavimas. Kitaip tariant, galima sakyti, jog iš objektų egzistavimą neigiančių sakinių neigimų taip pat neišplaukia prieštaravimai. Tačiau, remiantis Swinburne'o požiūriu, tai viso labo parodo, kad objektų egzistavimą neigiantys sakiniai, kaip ir jų egzistavimą tvirtinantys sakiniai, nėra logiškai būtini sakiniai. Bet tai niekaip neprieštarauja tam, ką Swinburne'as nori įrodyti – būtent, kad objektų egzistavimą tvirtinantys sakiniai nėra logiškai būtini ir kad todėl būtina būtybė neegzistuoja. Swinburne'o požiūriui prieštarautų parodymas, kad bent vieno objekto egzistavimą tvirtinantis sakiny *yra* logiškai būtinas.

Taigi, remiantis Swinburne'o požiūriu, kada aiškinamės, ar būtina būtybė egzistuoja, aiškinamės tai, ar kokio nors objekto ar objektų egzistavimą tvirtinantis sakiny yra logiškai būtinas. Todėl jeigu norima nesutikti su Swinburne'o požiūriu, jog būtina būtybė neegzistuoja, reikia parodyti bent vieną kokio nors objekto ar objektų egzistavimą tvirtinantį sakinį, kuris būtų logiškai būtinas. Tai savo ruožtu reikštų, kad tas objektas ar objektai yra būtina būtybė (būtinios būtybės) ir paneigtų Swinburne'o išvadą, kad būtina būtybė neegzistuoja. Bet jeigu tai nėra padaryta, Swinburne'o argumentas ir jo išvada lieka galioti.

Prussas ir Rasmussenas tuo tarpu bando parodyti, kad įrodinėdamas tai, kad būtina būtybė neegzistuoja, Swinburne'as kalba apie sakinį „Būtina būtybė egzistuoja“. Kadangi, anot jų, pasirodo, jog šis sakiny nėra logiškai būtinas, tuo remdamasis Swinburne'as esą daro išvadą, kad būtina būtybė neegzistuoja. Atitinkamai tad filosofai suformuluoja analogišką kontrargumentą ir teigia, kad jeigu būtina būtybė neegzistuoja, sakiny „Būtina būtybė neegzistuoja“ turėtų būti logiškai būtinas, bet kadangi jis toks nėra, iš to esą darytina Swinburne'o argumento išvada prieštaraujanti išvada, kad būtina būtybė egzistuoja. Bet, kaip buvo parodyta, tai nėra tas kelias, kuriuo Swinburne'as grindžia manymą, jog būtina būtybė neegzistuoja. Tai darydamas, jis kaip pavyzdžius ima kokių nors objektų (kuriems nepriskiria būtino egzistavimo kaip savybės) egzistavimą tvirtinančius sakinius ir tikrina, ar šie yra logiškai būtini. Kadangi nei iš Dievo, nei iš kokio nors kito objekto egzistavimo paneigimo neišplaukia prieštaravimas, Swinburne'as daro išvadą, kad tų objektų egzistavimas nėra logiškai būtinas. Jis neteigia, jog tai, ar būtina būtybė egzistuoja, išsiaiškinsime nustatę, ar logiškai būtinas yra sakiny „Būtina būtybė egzistuoja“. Remiantis Swinburne'o kriterijumi, tai išsiaiškinsime nustatę, ar bent vieno objekto (pavyzdžiui, Dievo) egzistavimą tvirtinantis sakiny yra logiškai būtinas. Ir tik tada, jei toks sakiny būtų būtinas, kažką, šiuo atveju – Dievą, būtų galima laikyti būtina būtybe.

Vadinasi, rekonstruodami Swinburne'o argumentą, Prussas ir Rasmussenas tai daro netinkamai ir todėl jų suformuluotas analogiškas kontrargumentas iš tiesų nėra analogiškas Swinburne'o argumentui bei nepagrindžia to, jog pastarasis susiduria su ta pačia yda, kuri šiame darbe priskiriama Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui: esą įmanoma suformuluoti analogišką kontrargumentą ir lieka neaišku, kurio iš dviejų argumentų prielaida teisinga.

Aišku, tuo nenorima pasakyti, kad Swinburne'o argumentas nėra kritikuotinas kitais aspektais. Esama nemažai kritikos, kuri parodo Swinburne'o požiūrio problemišumą kitais rakursais nei buvo aptarta šiame skyriuje. Pavyzdžiui, galima klausti, ar iš tiesų neegzistuoja teiginiai, suprastini kaip tai, kas yra išreiškiamą žmonių ištariamais ar užrašomais sakiniais, bet kartu egzistuoja nepriklausomai nuo jų. Galbūt, jei teiginiai egzistuoja, loginiai modalumai priskirtini būtent jiems, ir tokiu atveju vis dėlto yra taip, kad, tarkime, teiginys „Dievas egzistuoja“ (ar koks nors kitas objekto ar objektų egzistavimą tvirtinantis teiginys) yra logiškai būtinas? Kaip pažymi pats Swinburne'as, tokiu atveju gali būti taip, kad iš teiginio „Dievas egzistuoja“ neigimo iš tiesų išplaukia prieštaravimas – tik to *įrodymas* yra neprieinamas ribotam žmogaus protui, o yra pasiekiamas tik aukštesnio rango būtybėms. Kitaip tariant, galbūt teiginys „Dievas egzistuoja“ iš tiesų yra logiškai būtinas, nors mes, žmonės, ir negalime to pademonstruoti (Swinburne, 2012, p. 359).

Taigi, apskritai galima kvestionuoti loginio nominalizmo teisingumą ir klausti, ar *a priori* modalumų egzistavimą galima paaiškinti vien tik apeliuojant į kalbines konvencijas. Pavyzdžiui, kaip pažymi Leftowas, pats kalbėjimas apie tai, jog tarkime, iš vieno dalyko *išplaukia* kitas dalykas, neatrodo gryna konvencija būtent tuo požiūriu, kad B išplaukimas iš A, regis, nėra sukonstruotas mūsų pačių, nepaisant to, kad mūsų konvencijos lemia tai, ką išraiškos A ir B žymi (Leftow, 2010, p. 146). Panašiai teigia Murphy'is, pasak kurio, pačios kalbos taisyklės nėra visiškai atsitiktinis dalykas ta prasme, jog kiekviena galima kalba turi savo būtinas ribas. Kitaip tariant, nors konkreti kalba be abejonės turi sutartinių elementų, kalbėdami mes jau atrandame save tam tikruose rėmuose, kurie, anot Murphy'io, bendri visoms kalboms. Tad, vėlgi, tai, kad, tarkime, vieni dalykai *išplaukia* iš kitų dalykų, nėra atsitiktinis dalykas (Murphy, 2003, p. 123-125). Swinburne'o požiūris tad verčia kai kuriuos mąstytojus teigti, jog loginis nominalizmas aiškiai kertasi su intuityviu logikos supratimu (McGlothlin, 2017, p. 121)³¹.

Kita vertus, Swinburne'as, ko gero, ir neteigtų, kad pati išplaukimo kategorija yra konvencijos padarinys (filosofo manymu, tokie dėsniai kaip neprieštaravimo dėsnis nėra sukonstruoti mūsų pačių (Swinburne, 2010, p. 316)). Filosofas veikiausiai sutiktų su tuo, kad vartodami kalbą mes jau

³¹ Čia taip pat paminėtina ši Michaelo Glanzbergo įžvalga: „Galime tirti logiką mąstydami apie natūralią kalbą, tačiau mums vis tiek reikalingas tam tikras kalbos atžvilgiu išorinis orientyras – tam tikra substanciali idėja apie tai, kas yra pati logika.“ Pamatinio supratimo, kas yra logika, neįgyjame grynai iš natūralios kalbos tyrinėjimų (Glanzberg, 2015, p. 72).

atrandame save tam tikruose rėmuose, o vėliau susisteminame ir kodifikuojame konkrečius dėsningumus logikos dėsnų pavidalu (Swinburne, 1994, p. 108, 114). Tiesiog tai nereiškia, kad paaiškinti šių dėsnų egzistavimui ir tam, kaip žmonės vartoja kalbą, reikalingas apeliavimas į tam tikrus kalbos atžvilgiu išorinius, abstrakčius esinius, tokius kaip teiginiai. Swinburne'as mano, jog priskirti teiginiams savarankiško egzistavimo tiesiog nesama pagrindo; dar daugiau, filosofas pažymi, jog manymas, kad egzistuoja šie beaikiai (*timeless*) esiniai, komplikuoję patį teizmą, nes tai reikštų, kad teiginiai varžo Dievo veikimą. Pavyzdžiui, jeigu tai, kad Dievas negali padaryti taip, kad aš egzistuočiau ir neegzistuočiau vienu metu, priklauso nuo būtinai teisingo teiginio, tuomet pastarasis varžo tai, ką Dievas gali daryti (o ne tiesiog tai, ką mes patys galime daryti, neišardami būtinai klaidingo sakino) (Swinburne, 2016, p. 270). Žinoma, klausimas, ar loginis nominalizmas yra teisingas, yra atskiro tyrimo vertas klausimas ir į jį atsakyti čia nesiimama, tačiau svarbu pabrėžti tai, kad esama iš tiesų nemažai į šiame darbe aptartą Swinburne'o argumentą nukreiptos kritikos, rodančios, kad Swinburne'o argumentas ir apskritai Dievo loginio būtinumo klausimas sudaro reikšmingą filosofinių ginčų dalį.

Savo ruožtu šiame poskyryje siekta pagrįsti tai, kad negalioja Prusso ir Rasmusseno kritika Swinburne'o argumentui: filosofų manymu, Swinburne'o argumentas, grindžiantis logiškai būtinų būtybių nebuvimą, susiduria su ta pačia yda, kuri šiame darbe priskiriama Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui, t. y. esą įmanoma suformuluoti analogišką kontrargumentą, ir nėra aišku, kurio iš dviejų argumentų prielaida teisinga. Kaip parodyta šiame poskyryje, manymą, jog būtina būtybė neegzistuoja, Swinburne'as grindžia tuo, kad nei vieno objekto egzistavimą tvirtinantis sakinytis nėra logiškai būtinas. Prussas ir Rasmussenas Swinburne'o argumentą tuo tarpu rekonstruoja taip, kad atrodo, jog šią išvadą filosofas prieina nustatęs, jog sakinytis „Būtina būtybė egzistuoja“ nėra logiškai būtinas sakinytis. Tačiau minėtą požiūrį Swinburne'as grindžia ne tokiu būdu. Filosofas, kaip sakytą, tiesiog kelia klausimą, ar esama bent vieno objekto, kurio egzistavimą tvirtinantis sakinytis yra logiškai būtinas. Kadangi objektų egzistavimą tvirtinantys sakiniai nėra logiškai būtinai, daroma išvada, jog būtina būtybė neegzistuoja. Nei vienam iš šių objektų Swinburne'as nepriskiria būtino egzistavimo kaip savybės; remiantis Swinburne'o požiūriu, traktuoti kažką kaip būtiną būtybę kaip tik ir atsirastų pagrindo tik tuomet, kai būtų parodyta, jog to objekto egzistavimą tvirtinantis sakinytis yra logiškai būtinas. Taigi, teigtina, jog kadangi Prusso ir Rasmusseno pateikta Swinburne'as argumento, grindžiančio būtinos būtybės buvimą, rekonstrukcija yra netinkama, ir filosofų suformuluotas analogiškas kontrargumentas iš tiesų nėra analogiškas Swinburne'o argumentui ir neparodo pastarojo problemiško būtent tuo požiūriu, koku jį buvo norėta parodyti. Todėl šiame poskyryje aptarta Prusso ir Rasmusseno kritika Swinburne'o argumentui laikytina negaliojančia.

Išvados

1. Teigtina, jog Plantingos argumentas problemiškas tuo, jog įmanoma suformuluoti jam analogišką kontrargumentą, ir nėra aišku, kurio iš argumentų prielaida teisinga. Pradėjus nuo prielaidos, kad galimas asmens, gyvenančio pasaulyje be Dievo, egzistavimas, gaunama išvada, jog Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė, neegzistuoja. Norint sužinoti, kurio iš argumentų – argumento, grindžiančio Dievo buvimą, ar argumento, grindžiančio Dievo nebuvimą, – išvada teisinga, reikia išsiaiškinti, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga. Tačiau panašu, kad klausimas, kurio iš šių argumentų prielaida teisinga, lieka neatsakytas.
2. Jei Dievas egzistuoja, jo egzistavimas yra galimas, o kartu jo nebuvimas yra negalimas, nes Dievas pagal apibrėžimą yra tas, kuris egzistuoja visuose galimuose pasauliuose. Kita vertus, jei Dievo nėra, tuomet jo neegzistavimas yra galimas, o egzistavimas negalimas, nes bet kokia Dievo buvimo galimybė vestų į jo (būtiną) buvimą. Taigi, atrodo, jog pats pasirinkimas tarp Dievo egzistavimo galimumo ir Dievo neegzistavimo galimumo priklauso nuo to, ar Dievas apskritai egzistuoja, tačiau atsakymo į šį klausimą nežinome.
3. Panašu, jog to, kad pačioje Dievo sąvokoje, kurią pateikia Plantinga, nesama nieko prieštaringo, nepakanka, jog būtų galima priimti Dievo egzistavimo galimumą. Nuostata, kad kažkokios būtybės sąvoka nėra vidujai prieštaringa, savaime dar neužtikrina to, jog tos būtybės egzistavimas yra galimas. Negana to, net jei tai būtų užtikrinta, pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvoka taip pat nėra prieštaringa.
4. Visgi priėmus prielaidą, kad objekto sąvokos neprieštaringumas užtikrina to objekto egzistavimo galimybę, galima spėti, kad nors tiek Dievo, tiek pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvokos yra neprieštaringos, Dievo egzistavimo galimybė vis dėlto tikėtina labiau. Tačiau norint teigti, kad Dievo sąvokos neprieštaringumas yra ne to paties rango dalykas kaip pasaulio, kuriame nesama Dievo, sąvokos neprieštaringumas, reikalingi papildomi tai pagrindžiantys argumentai.
5. Galima teigti, jog kadangi Plantinga pats reflektuoja savo argumento problemišumą, šiame darbe nurodyta kritika pastarajam nėra reikšminga. Tačiau tokiu atveju lieka neaiški tiek modalinio ontologinio argumento, tiek ir jam analogiško kontrargumento teorinė vertė, nes panašu, jog šie argumentai neprideda nieko reikšmingo prie jau turimo žinojimo, kad Dievas bet kuriuo atveju arba egzistuoja, arba ne. Iš anksto žinoma tai, kad kaip prielaidą pasirinkus Dievo egzistavimo galimumą bus gauta išvada, jog Dievas, suprantamas kaip būtina būtybė,

egzistuoja, o kaip prielaidą pasirinkus Dievo neegzistavimą bus gauta išvada, kad Dievas neegzistuoja.

6. Gali egzistuoti kitų, su Plantingos argumentu tiesiogiai nesusijusių priešasčių, skatinančių priimti Dievo galimumo prielaidą kaip teisingą. Tačiau jei tam, kad būtų galima nuspręsti, kuri – Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo – prielaida teisinga, reikia atsižvelgti į kitus Dievo buvimo ir jo nebuvimo argumentus, panašų, kad atsakinėjant į klausimą, ar Dievo, kurį suprantame kaip būtiną būtybę, iš tiesų esama, gautas atsakymas niekad nebus visiškai tikslus, todėl vis vien nepavyks tiksliai pasakyti ir to, kuri – Dievo egzistavimo galimumo ar jo neegzistavimo galimumo – prielaida teisinga.
7. Prussas ir Rasmussenas teigia, kad Swinburne'o argumentas, grindžiantis nuostatą, jog nei Dievo, nei kitų objektų egzistavimas nėra logiškai būtinas, susiduria su ta pačia problema, kuri šiame darbe priskiriama Plantingos modaliniam ontologiniam argumentui: esą įmanoma suformuluoti analogišką kontrargumentą su ne mažiau pagrįsta prielaida.
8. Teigtina, kad Prusso ir Rasmussenų pateikta minėto Swinburne'o rekonstrukcija yra netiksli. Manymą, kad logiškai būtina būtybė neegzistuoja, filosofas grindžia ne tuo, kad sakinyš „Būtina būtybė egzistuoja“ pasirodo nesąs logiškai būtinas sakinyš, o tuo, kad logiškai būtini nėra *tam tikrų objektų* (pavyzdžiui, Dievo) egzistavimą tvirtinantys sakiniai. Įvardyti kažką „būtina būtybe“ kaip tik ir atsirastų pagrindo nebent tuomet, kai būtų parodyta, kad to kažko egzistavimą tvirtinantis sakinyš yra logiškai būtinas.
9. Tai, kad rekonstruodami Swinburne'o argumentą, grindžiantį požiūrį, jog būtinos būtybės nesama, Prussas ir Rasmussenas tai daro netinkamai, leidžia filosofams suformuluoti analogišką kontrargumentą bei lengvai parodyti, kad tokiu pat būdu esą galima pagrįsti išvadą, kad būtina būtybė egzistuoja. Tačiau kadangi filosofai pateikia netinkamą Swinburne'o argumento rekonstrukciją ir jų pateiktas kontrargumentas nėra analogiškas paties Swinburne'o argumentui, pastarojo problemiškas šiuo atžvilgiu nėra atskleidžiamas.

Literatūra

1. Adams, R. M. 1988. „Presumption and the Necessary Existence of God“. In: *Noûs* 22 (1): 19-32. Boston, MA: Wiley-Blackwell.
2. Anderson, A. C. 2012. „Conceptual Modality and the Ontological Argument“. In: *Ontological Proofs Today*. Ed. by M. Szatkowski. Frankfurt: Ontos Verlag, p. 295-307.
3. Anderson, J. N., Welty, G. 2011. „The Lord of Non-Contradiction: An Argument for God from Logic“. In: *Philosophia Christi* 13 (2): 321-338. La Mirada, CA: Evangelical Philosophical Society.
4. Aquinas, Th. 2017 (1265-1273). *The Summa Theologiae of St. Thomas Aquinas*. Second and revised ed. Translated by Fathers of the English Dominican Province [interaktyvus]. Online ed. by K. Knight. Prieiga per internetą: <<https://www.newadvent.org/summa/>> [žiūrėta 2020 06 06].
5. Bernstein, C. 2014. „Giving the Ontological Argument its Due“. In: *Philosophia* 42: 665-679. Dordrecht: Springer.
6. Bohn, E. D. 2017. „Divine Necessity“. In: *Philosophy Compass* 12 (11): 1-10 [interaktyvus]. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell. Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1111/phc3.12457>> [žiūrėta 2020 05 19].
7. Dekartas, R. 1978 (1641). „Metafiziniai apmąstymai“. In: *Rinktiniai raštai*. Parengė R. Ozolas. Iš prancūzų k. vertė P. Račius. Vilnius: Mintis, p. 152-225.
8. Duncan, S. M. 2007. *Analytic Philosophy of Religion: its History since 1955*. Penrith, Cumbria: Humanities-Ebooks LLP.
9. Findlay, J. N. 1948. „Can God’s Existence be Disproved?“. In: *Mind* 57 (226): 176-183. Oxford: Oxford University Press.
10. Forgie, J. W. 1991. „The Modal Ontological Argument and the Necessary a Posteriori“. In: *International Journal for Philosophy of Religion* 29 (3): 129-141. Dordrecht: Springer.
11. Gale, R. M. 2012. „More Modest Ontological Argument“. In: *Ontological Proofs Today*. Ed. by M. Szatkowski. Frankfurt: Ontos Verlag, p. 165-177.
12. Garson, J. W. 2013 (2006). *Modal Logic for Philosophers*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press.
13. Geisler, N. L. 1973. „The Missing Premise in the Ontological Argument“. In: *Religious Studies* 9 (3): 289-296. Cambridge: Cambridge University Press.
14. Gensler, H. J. 2010 (2002). *Introduction to Logic*. 2nd ed. Abingdon, New York: Routledge.

15. Glanzberg, M. 2015. „Logical Consequence and Natural Language“. In: *Foundations of Logical Consequence*. Ed. by C. R. Caret and O. T. Hjortland. New York: Oxford University Press, p. 71-120.
16. Hume, D. 2007 (1779). „Dialogues Concerning Natural Religion“. In: *Dialogues Concerning Natural Religion and Other Writings*. Ed. by D. Coleman. New York: Cambridge University Press, p. 3-102.
17. Kane, R. 1984. „The Modal Ontological Argument“. In: *Mind* 93 (371): 336-350. Oxford: Oxford University Press.
18. Kant, I. 2013 (1781, 1787). *Grynojo proto kritika*. Iš vokiečių k. vertė R. Plečkaitis. Trečia pataisyta laida. Vilnius: Margi raštai.
19. Kardelis, N. 2008. *Pažinti ar suprasti? Humanistikos ir gamtotyros akiračiai*. Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
20. Kenterberietis, A. 1996 (1077-1078). *Proslogionas*. Iš lotynų k. vertė V. Stalioraitytė. Vilnius: Aidai.
21. Kripke, S. 2001 (1972, 1980). *Naming and Necessity*. 12th printing. Cambridge, MA: Harvard University Press.
22. Leftow, B. 2010. „Swinburne on Divine Necessity“. In: *Religious Studies* 46 (2): 141-162. Cambridge: Cambridge University Press.
23. Leftow, B. 2012. *God and Necessity*. Oxford: Oxford University Press.
24. Leibniz, G. 1989a (1676). „Two Notations for Discussion with Spinoza“. In: *Philosophical Papers and Letters*. 2nd ed. Ed. by L. E. Loemker. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, p. 167-169.
25. Leibniz, G. 1989b (1686). „Discourse on Metaphysics“. In: *G. W. Leibniz: Philosophical Essays*. Ed. by R. Ariew and D. Garber. Indianapolis, Cambridge: Hackett Publishing Company, p. 35-68.
26. Loux, M. J. 2006 (1998). *Metaphysics: A Contemporary Introduction*. 3rd ed. Abingdon, New York: Routledge.
27. Lowe, E. J. 2013 (2007). „The Ontological Argument“. In: *The Routledge Companion to Philosophy of Religion*. 2nd ed. Ed. by C. Meister and P. Copan. Abingdon, New York: Routledge, p. 391-400.
28. Mackie, J. L. 1982. *The Miracle of Theism: Arguments For and Against the Existence of God*. Oxford: Clarendon Press.
29. Mbonimpa, A. 2016. *The Providence of God according to Richard Swinburne: A Critical Study under the Guidance of St. Thomas Aquinas*. Ph. D. University of Navarra.

30. McGlothlin, J. C. 2017. *The Logiphro Dilemma: An Examination of the Relationship between God and Logic*. Eugene, OR: Pickwick Publications.
31. McGrath, P. J. 1990. „The Refutation of the Ontological Argument“. In: *The Philosophical Quarterly* 40 (159): 195-212. Oxford: Wiley-Blackwell.
32. Menzel, Ch. 2014. „Actualism. Background Assumptions for Plantinga’s Account“. In: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://plato.stanford.edu/entries/actualism/Plantinga-background.html>> [žiūrėta 2020 05 25].
33. Miguel, F. 2016. „Swinburne on God’s Necessity“ (pranešimo rankraštis).
34. Morris, T. V. 1985. „Necessary Beings“. In: *Mind* 94 (374): 263-272. Oxford: Oxford University Press.
35. Murphy, B. 2003. „Are God’s Hands Tied By Logic?“. In: *Ars Disputandi* 3 (1): 116-132. Utrecht: Igitur Publishing.
36. Oppy, G. 1995. *Ontological Arguments and Belief in God*. New York: Cambridge University Press.
37. Parent, T. 2016. „The Modal Ontological Argument Meets Modal Fictionalism“. In: *Analytic Philosophy* 57 (4): 338-352. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
38. Philipse, H. 2012. *God in the Age of Science?: A Critique of Religious Reason*. Oxford: Oxford University Press.
39. Plantinga, A. 1967. „Necessary Being“. In: *The Cosmological Arguments: A Spectrum of Opinion*. Ed. by D. R. Burrill. Garden City, NY: Doubleday, p. 125-141.
40. Plantinga, A. 1974. *The Nature of Necessity*. Oxford: Clarendon Press.
41. Plantinga, A. 1976a. „Actualism and Possible Worlds“. In: *Theoria* 42 (1-3): 139-160. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.
42. Plantinga, A. 1976b. „Necessary and Essential Existence“. In: *Canadian Journal of Philosophy* 6 (1): 105-111. Abingdon: Taylor & Francis.
43. Plantinga, A. 1977 (1974). *God, Freedom, and Evil*. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans Publishing Company.
44. Pruss, A. R. 2009. „The Leibnizian Cosmological Argument“. In: *The Blackwell Companion to Natural Theology*. Ed. by W. L. Craig and J. P. Moreland. Chichester: Wiley-Blackwell, p. 24-100.
45. Pruss, A. R. 2010. „The Ontological Argument and the Motivational Centres of Lives“. In: *Religious Studies* 46 (2): 233-249. Cambridge: Cambridge University Press.
46. Pruss, A. R., Rasmussen, J. L. 2018. *Necessary Existence*. Oxford: Oxford University Press.
47. Rabe, F., Pudlák, P., Sutcliffe, G., Shen, W. 2007. „Solving the \$100 Modal Logic Challenge“. In: *Journal of Applied Logic* 7 (1): 113-130. Amsterdam: Elsevier BV.

48. Rasmussen, J. 2016. „Could God Fail to Exist?“. In: *European Journal for Philosophy of Religion* 8 (3): 159-177. Innsbruck: Innsbruck Center for Philosophy of Religion.
49. Richmond, P. 2007. „Richard Dawkins’ Darwinian Objection to Unexplained Complexity in God“. In: *Science and Christian Belief* 19 (2): 99-116. Milton Keynes: Paternoster Press.
50. Rowe, W. L. 2009. „Alvin Plantinga on the Ontological Argument“. In: *International Journal for Philosophy of Religion* 65 (2): 87-92. Dordrecht: Springer.
51. Schwartz, S. P. 2012. *A Brief History of Analytic Philosophy: From Russell to Rawls*. Chichester: Wiley-Blackwell.
52. Smith, A. D. 2014. *Anselm’s Other Argument*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
53. Sobel, J. H. 2009. *Logic and Theism: Arguments for and against Beliefs in God*. Cambridge: Cambridge University Press.
54. Swinburne, R. 1977. *The Coherence of Theism*. New York: Oxford University Press.
55. Swinburne, R. 1994. *The Christian God*. New York: Oxford University Press.
56. Swinburne, R. 2004 (1979). *The Existence of God*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.
57. Swinburne, R. 2007 (1992). *Revelation: From Metaphor to Analogy*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.
58. Swinburne, R. 2010. „In Defence of Logical Nominalism: Reply to Leftow“. In: *Religious Studies* 46 (3): 311-330. Cambridge: Cambridge University Press.
59. Swinburne, R. 2012. „What Kind of Necessary Being Could God Be?“. In: *Ontological Proofs Today*. Ed. by M. Szatkowski. Frankfurt: Ontos Verlag, p. 345-363.
60. Swinburne, R. 2015. „Could God Be a Necessary Being?“. In: *Oxford Studies in Philosophy of Religion. Volume 6*. Ed. by J. L. Kvanvig. Oxford: Oxford University Press, p. 224-244.
61. Swinburne, R. 2016. *The Coherence of Theism*. 2nd ed. New York: Oxford University Press.
62. Swinburne, R. 2018. „Cartesian Substance Dualism“. In: *The Blackwell Companion to Substance Dualism*. Ed. by J. J. Loose, A. J. L. Menuge, and J. P. Moreland. Chichester: Wiley-Blackwell, p. 133-151.
63. Tooley, M. 1981. „Plantinga’s Defence of the Ontological Argument“. In: *Mind* 90 (359): 422-427. Oxford: Oxford University Press.
64. Vallicella, W. F. 1993. „Has the Ontological Argument Been Refuted?“. In: *Religious Studies* 29 (1): 97-110. Cambridge: Cambridge University Press.
65. White, J. D. 1979. „God and Necessity“. In: *International Journal for Philosophy of Religion* 10 (3): 177-187. Dordrecht: Springer.
66. Wingard Jr., J. C. 1993. „On a Not Quite Yet “Victorious” Modal Version of the Ontological Argument for the Existence of God“. In: *International Journal for Philosophy of Religion* 33 (1): 47-57. Dordrecht: Springer.

67. Zhang, L. 2014. „A Logical Reflection on the Modal Argument for God’s Existence“. In: *The Philosophical Forum* 45 (3): 273-284. Hoboken, NJ: Wiley-Blackwell.